

Ankara Üniversitesi

DİL VE TARİH COĞRAFYA

Fakültesi Dergisi

Cilt XX-Sayı: 1-2

Ocak-Haziran 1962

ANADOLU'DA NAZARLA İLGİLİ BAZI ÂDET VE İNANMALAR

Doç. Dr. ORHAN ACIPAYAMLI

I

Nazara gözdeğme de denir. İnsanlara, hayvanlara ve eşyalara nazar değer. *Nazar değmesi için, gözü keskin birisinin muhatabına dikkatle bakması veya kötü niyetli bir kimsenin karşısındaki hakkında güzel sözler söylemesi lâzımdır.* Gözü keskin olan kimseler mavi gözlü ve sarı saçlı olanlardır (İsparta¹, Antep² Tortum. Erzurum³).

Göz değen çocuk uyku uyuyamaz; fazla esner; gözleri yaşarır; süzülür; sıkıntı içinde kalır (İsparta)⁴; üzerine durgunluk gelir (Antep)⁵; neticede çarpılır (Balıkesir)⁶ ölür (İstanbul).⁷

Misafir gittikten sonra, çocuk ağlamağa başlarsa, bu durum çocuğa nazar değmiş olduğuna işaret sayılır (Kastamonu⁸ Balıkesir⁹ Manisa¹⁰)

(*) Çok geniş bir konu olan nazarın, bu makalede yalnız çocukla ilgili kısmı ele alınmıştır.

(1) Etem ERTEM, *İsparta'da doğum inanları* İÜ. ÜN İÜ, 30, 1936, s. 423.

(2) C. GÜÇYETMEZ, *Halk inanları ve halk âdetlerinden doğum ve çocuk hakkında*. BAP 21, 1940, s. 5; Hurşit SAİT, *Gaziantep'te halk inanmaları*. HBH İÜ, 29, 1933, s. 129.

(3) Mehmet KARDEŞ, *Tortum'da halk inanmaları*. İst., 1961, Ekin B., s. 38.

(4) ERTEM, *op. cilt*, s. 423.

(5) C. GÜÇYETMEZ, *op. cit.*, s.129.

(6) Kemal ÖZER, *Balıkesir halk âdet ve inanmaları*. Balıkesir, 1935, Vilâyet M., s. 12.

(7) Meliha UTKU'dan derlenmiştir.

(8) Dr. A. Süheyl ÜNVER, *Türkiye'de tıbbi folklor üzerine rapor*. HBH 56, 1936, s. 135;

Talât Mümtaz YAMAN, *Kastamonu'da halk inanmaları*. HBH 45, 1935, s. 201.

(9) ÖZER, *op. cit.*, s.12.

(10) M. Çağatay ULUÇAY, *Yunt dağlarında bir hafta*. GED VI, 66, 1943, s. 10.

Çocuk doğduğu günden itibaren, nazar tehlikesiyle karşı karşıyadır. Fakat, en tehlikeli nazar, çocuğun doğumunu takip eden kırk gün içinde meydana gelir (Zile).¹¹

NAZAR DEĞMESNE KARŞI ALINAN TEDBİRLER;

1. Bebek, bilhassa Kırk içinde, dışarı çıkarılmaz ve gözü keskin kimselere gösterilmez (Zile).¹²

2. Çocuğun yüzüne mavi bez örtülür (Sinop).¹³

3. Bebek, komşuya götürülürken koynuna bir dilim ekme konur (Kastamonu).¹⁴

4. Çocuğun, a) Kakalı bezi yıkanmayıp odanın kapısı üzerine asılır (Zile);¹⁵ b) doğumdan sonra yaptığı ilk kakası bir bezin içine konur. Kakanın üzerine üzerlik tohumu serpilir. Bu çıkın, yattığı odanın kapısına asılır (Kastamonu);¹⁶ c) Mekanyom'u kapı eşliğine saklanır (Çorum).¹⁷

5. Çocuğa, Eski elbise giydirilir. Eğer, çocuğa yeni elbise giydirmek zorunluğu varsa, bu elbisenin bir tarafı yırtılır veya elbise Tersine çevrilerek giydirilir (Eskişehir).¹⁸

Çok defa bebeğe Mavi takke'li ve mavi Duvaklı elbise dikilmektedir. (İstanbul).¹⁹

6. Çocuğun kulağının arkası ile eli Karalanır; Yüzüne kara bir benek, kaşlarının arasına çivit sürülür; alnına elif çekilir (Eskişehir,²⁰ **Isparta**,²¹ **Konya**).²²

7. Çocuk Okutulur (İstanbul).²³

8. Lohusa odasına giren ve bebeği gören kimse:

— Tu . . . Maşallah . . . Fetebarek Allah . . . demelidir (Ballıkesir,²⁴ **Eskişehir**²⁵).

(11) Cahit ÖZTELLİ, *Zile'de doğum âdetleri*. TFA ü, 39, 1952, s. 507.

(12) *Idem*.

(13) M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, *Sinop'ta çocuklara ait halk inanmaları*. HBH 75, 1938, s. 52.

(14) Mümtaz Talât YAMAN, *Kastamonuda halk inanmaları*. HBH 45, 1935, s. 201

(15) ÖZTELLİ, *op. cit.*, s. 507.

(16) YAMAN, *op. cit.*, s. 201.

(17) ÜNVER, *op. cit.*, s. 125.

(18) *Eskişehir'de folklor üzerine bir çalışma*. HAL 36, 1936, s. 489.

(19) Mehmet Halit BAYRI, *İstanbul'da doğum ve çocukla ilişkili âdetler ve inanmalar*. HBH 114, 1941, s. 121.

(20) *Eskişehir'de folklor üzerine bir çalışma. op. cit.* s. 489.

(21) ERTEM, *op. cit.*, s. 423.

(22) M. Zeki, *Konya âdetleri*. HBH 19, 1931, s. 148.

(23) BAYRI, *op. cit.*, s. 121.

(24) ÖZER, *op. cit.*, s. 12.

(25) *Eskişehir'de folklor üzerine bir çalışma. op. cit.*, s. 489.

9. Çocuğun yüzü, çenesi, boynu, göğsü ve kolları Kocakarılar'a yalıtılır (Eskişehir).²⁶

10. Bebeğin kundağına İğde ağacından kesilen bir parça konur (Antep).²⁷ Eğer bebek evden dışarı çıkarılmak isteniyorsa, kundağına sarımsak yerleştirilir (Eskişehir).²⁸

11. Çocuğun elbisesi ile vücudunun muhtelif kısımlarına, aşağıda gösterilmiş olan maddelerden, meydana gelen Nazarlık takılır:

a. Çocuğun sağ omuzu üzerine rastlıyan kundak kısmına mavi boncuk, Altın, kurtdişi, bir deniz hayvanı kabuğundan müteşekkil nazarlık dikilir (Balıkesir).²⁹

b. Çocuğun elbisesine kuş tırnağı, yedi delikli mavi boncuk, Kabe hurması çekirdeğinden yapılmış minyatür nalın, tazı boncuğu ve gümüş üzerine Maşallah işlenmiş nazarlık iğnelenir (Sivas).³⁰

c. Gökboncuk, çalı parçası, bir miktar çörekotu ile üzerlik bir gökbezin içine konur. Sonra, gökbez çıkın haline getirilir. Bu çıkın, Dua ile beraber, çocuğun vücudunun üst kısmına asılır (Kara Yağcılar "Yund Dağları").³¹

d. Ebenin hediye ettiği üzerliğe altın, mavi boncuk, Kırmızı kurdele ilâve edilerek nazarlık yapılır. Bu nazarlık çocuğun elbisesine tesbit edilir (Isparta).³²

e. Çocuğun takkesine altın, mavi boncuk, şap, kaplumbağa kabuğu, İğde çekirdeği ve karanfil takılır (Afyon).³³

f. Çocuğun koltuğunun altına mavi boncuk dikilir (Antalya).³⁴

g. Çocuğun elbisesine Mavi boncuk ve hayvan dişi asılır (Diyarbakır).³⁵

h. Mavi boncuk, Katır tırnağı, Kaplumbağa yumurtası kabuğu, Kurt veya köpek dişi, Altın, hurma çekirdeğinden yapılan minyatür nalın, Mercan, yılan gömleği parçası, iğde çekirdeği, şap, sarmısak, üzerlik, çörek otu bir çıkıya dikilerek çocuğun omuzuna asılır (Eskişehir).³⁶

(26) *Ibid.*, s. 384.

(27) C. GÜÇYETMEZ, *op. cit.*, s. 129.

(28) *Eskişehir'de folklor üzerine bir çalışma. op. cit.*, s. 384.

(29) ÖZER, *op. cit.*, s. 12.

(30) Vehbi Cem AŞKUN, *Sivas folkloru* I. Sivas, 1940, Kâmil M, s. 113.

(31) ULUÇÂY, *op. cit.*, s. 10.

(32) ERTEM, *op. cit.*, s. 413.

(33) *Sağlık bakanlığı anketinden.*

(34) Kemal KAYA, *Doğum ve çocuk büyütme hakkında*. TAK 1, 2, 1937, s. 16.

(35) Basri KONYAR, *Diyarbakır yıllığı* Iü. Ank., 1936, Ulus Basımevi, s. 59.

(36) *Eskişehir'de folklor üzerine bir çalışma, op. cit.*, s. 489.

i. Üzerlerine 41 defa Kulhuvallah okunmuş olan 41 tane çörekotu çocuğun elbisesine takılır (Eskişehir).³⁷

k. Mavi boncuk, it boncuğu, huthuti, hurma çekirdeğinden yapılmış minyarür nalın, yılan boynuzu, kurt aşığı, üzerlik, Gümüş Maşallah, malkam çekirdeği, tosbağa yavrusu kabuğu, akik taşı, çelik zincir bir araya getirilerek çocuğun elbisesine dikilir (Maden 'Eraziz').³⁸

l. Çocuğun kundak veya elbisesinin sağ omuz tarafına mavi boncuk dikilir. Koltuğunun altına da muska konur (Eskişehir).³⁹

m. Gözboncuğu, çörekotu, Maşallah yazılı hamayıl, balık damağı, kurt tüyü, sarmısak başı, horoz sesi işitmemiş çıtlık ağacı dalı ve hurma çekirdeğinden ibaret nazarlık kullanılır (Isparta).⁴⁰

n. Muskacı'lar tarafından yapılan muska'lar, çocuğun takkesinin iç veya dış tarafına dikilir (Balıkesir).⁴¹

o. Ayrı ayrı kulhuvallah okunmuş 7 mercimek bir bez içine konarak çocuğun elbisesine tesbit edilir (İstanbul).⁴²

p. Çitlenbik dalı, kırmızı geyik boynuzu, Mahmudiye altını, bir parça fildişi, gümüş bir muhafaza içine konarak çocuğun omuzuna asılır (İstanbul).⁴³

r. Ladin ağacı parçası, şap, mavi boncuk, mercan, iğde dalı, köpek azı dişi bir araya getirilerek dikilir ve çocuğun elbisesinin omuz kısmına takılır (İstanbul).⁴⁴

s. Çocuğun elbisesine mavi boncuk, iğde çalısı, kaplumbağa yavrusu kabuğu, çörekotu, silboncuğu dikilir (Konya).⁴⁵

t. Bebeğin elbisesine özel surette yapılmış olan nazarlık takılır (Manisa).⁴⁶

12.Çocuk, nazara karşı tütsünlenir. Bu hususta, aşağıdaki tedbirlere baş vurulur:

Ateşe, a) üzerlik, sebze veya mayıs⁴⁷ atılır (Konya);⁴⁸ b) çörekotu, üzerlik ve 7 dükkândan elde edilen süprüntü dökülür (İstanbul);⁴⁹

(37) *Idem.*

(38) Ömer Kemal AGAR, *Maden ili. İst.*, 1938, Ülkü Basımevi, s. 72.

(39) *Eskişehir'de folklor... op. cit.*, s. 384.

(40) ERTEM, *op. cit.*, s. 423.

(41) ÖZER, *op. cit.*, s. 12.

(42) M. Zeki, *İstanbul'da doğum ve çocuk hakkında âdetler ve inanmalar*. HBH 23, 24, 1933, s. 255.

(43) *Idem.*

(44) *Idem.*

(45) M. Zeki, *Konya âdetleri. op. cit.*, s. 148.

(46) ULUÇAY, *op. cit.*, s. 10.

(47) Hayvan pisliği.

(48) M. Zeki, *loc. cit.*, s. 148.

(49) M. Zeki, *İstanbulda doğum ve çocuk hakkında âdetler ve inanmalar, op. cit.*, s. 255

c) üzerlik, tuz atılır (Bursa)⁵⁰ Meydana gelen dumana, çocuk tutulur. Yani tütülen, ir.

Yukarıda işaret ettiğimiz tedbirlere rağmen, çocuğa nazar değip hastalanacak olursa aşağıdaki sağaltma şekillerine baş vurulur:

1. Çocuk okutulur:

a) Çocuğun anne veya ninesi:

-*"Fatma (şüphelenilen şahsın ismi), çocuğa baktı da Maşallah demedi, okuyalım"* der (Balıkesir).⁵¹

b) Nefesli ve tecrübeli bir hoca çağırılır. Hoca, çocuğu 3 gün arka arkaya okur. Bundan sonra, hocanın nazarlık ve uykuluk için verdiği üzerine:

Yemliha, meksilina, mermuş, debermuş, şazeyüş, ka-festa, tayyüş yazılı olan muska takılır (İsparta).⁵²

c) Çocuk, 7 kişi tarafından okunur. Bunlar, ağızlarından tükrük alarak çocuğun alnına sürerler (Ordu,⁵³ Manisa⁵⁴).

d) Kül enzzü sûresi okunarak çocuğa üflenir (Eskişehir).⁵⁵

2. Tuz patlatılır:

Tecrübeli bir kadın, aynı büyüklükte 5 veya 7 parça tuz alarak bir tava içine koyar. Tavayı, ateş üzerinde tutmak suretiyle tuzları iyice kızdırır. Bu sırada, kendisine nazar değen çocuk, yüksekçe bir yere oturtularak üstüne beyaz bir örtü örtülür; başına, içinde, su dolu bir tas bulunan, elek tutulur. Adı geçen kadın, kızgın tuzları tastaki suyun içine atar. Aynı anda, orada bulunan kadınlardan biri:

— *"Ne yapıyorsun"* ? diye sorar. Bu soruya, tuzları suya atan kadın, eliyle beyaz örtünün altında duran çocuğu göstererek:

— *"Bu çocuğa gözedenlerin gözlerini patlatıyorum"* şeklinde cevap verir. Bu sefer ikinci kadın:

— *"Patlasın gitsin . . ."* der.

Yukarıdaki konuşma 3 defa tekrar edilir. Suya atılan tuzlar ne kadar gürültü ile patlarsa, çocuğa o kadar çok nazar değdiğine yorulur (İsparta).⁵⁶

(50) Faika İSAMETTİN, *Bursa'da çocukluğa dair âdetler ve inanmalar*. HBH 74, 1937, s. 44.

(51) ÖZER, *op. cit.*, s. 12.

(52) ERTEM, *op. cit.*, s. 424.

(53) Sıtkı CAN, *Çocuk ve ilgili inanmalar*. Ordu, 1947, s. 16.

(54) ULUÇAY, *op. cit.*, s. 10.

(55) *Eskişehir'de folklor üzerine bir çalışma*. *op. cit.*, s. 489.

(56) ERTEM, *op. cit.*, s. 424.

3. Kurşun dökülür:

Kurşun izinli ve ocaklı kadınlar tarafından dökülür. Bu gibi kadınlar yanlarında özel bir çanta taşırlar. Çantada kurşun eritmeğe mahsus tava, bir su tası, temiz bir peştemal ve bir miktar kurşun bulunur.⁵⁷

Nazar değen çocuk, bir yere oturtulur. Üzerine peştemal örtülür. Başına kalbur tutulur. Kalburun içine bir parça ekmek, kur'an, ters vaziyette ayna, içi su dolu bir kap konur. Bu sırada kurşun, tavada eritilir. Eriyen kurşun,

— "*Benim elim değil, Fatma anamızın eli*" sözleriyle birlikte ve Besmele çekilerek, içinde su bulunan tase dökülür. Bu işlem üç defa tekrarlanır. Bundan sonra, kurşunun su içinde almış olduğu şekle bakılır. Eğer kurşun girintili ve çıkıntılı ise, çocuğun tehlikeyi atlattığı kanısına varılır; düz ve kaypak ise, çocuğun durumu ciddidir. Kurşun dökmenin faydası olmamıştır.

İçine kurşun dökülen suya gelince, bir dört yol ağzına dökülür; veya çocuğun alınına, yanaklarına, boynuna, avuç içlerine, ayaklarına sürülür. Eleğin içindeki ekmek ise, tastaki kurşunlu suyun içine batırıldıktan sonra veya batırılmadan, köpeklere atılır (Maraş,⁵⁸ Isparta,⁵⁹ İstanbul⁶⁰).

4. Su içirilir:

a) Çocuğa yazılı tas veya fincan içinde su içirilir (Isparta).⁶¹

b) Bir tas suyun içine, üç ateş parçası atılır. Çocuğa, bu su içirilir (Kastamonu).⁶²

c) Nazar değmiş olan çocuğun bütün aile fertleri bir mangal etrafında toplanırlar. Mangalın yanında su dolu bir tas bulundurulmaktadır.

Merasim başlayınca alfabeden bir harf okunur; mangaldan bir parça ateş alınarak tastaki suya atılır; tanıdıklardan birinin göz rengi söylenirken, aşağıdaki tekerlemeye başlanır:

— "*Kara göze, azara, bozara, gözedenin gözleri bozara . . .*"

Alfabedeki harfler bitinceye kadar, merasime aynı şekilde, devam edilir. Neticede, içinde ateş söndürülmüş olan su lohusa ile bebeğine içirilir veya bunların şakaklarına sürülür (Maraş).⁶³

(57) Bazı yerlerde kurşun çarşıdan alınmaz. Aile reislerinin ismi *Mehmet* olan üç aileden temin edilir.

(58) Müşfika Abdülkadir (İNAN), *Maraşta halk âdetleri*. HBH 8, 1930, s. 6.

(59) ERTEM, *op. cit.*, s. 424.

(60) BAYRI, *op. cit.*, s. 122.

(61) ERTEM, *op. cit.*, s. 424.

(62) Talât Mümtaz YAMAN, *Kastamonuda halk inanmaları*. HBH 45, 1935, s. 201.

(63) İNAN, *op., cit.*, s. 6.

5. Çocuk tütsülenir:

a) İçinde ateş bulunan bir mangala üzerlik atılarak çocuk dumanına tutulur. Bu sırada:

— "Nazara, mazara, oğluma (kızıma), nazar edenin gözleri bozara... Kiş kiş. . . Anam bak üzerlik nasıl çatırdıyor. . . Çocuğa nazar etmişler, gözleri çıksın . . ." denir (Antep).⁶⁴

b) Ateşe, çörekotu ile karışık üzerlik atılır. Duman hasıl olunca,

— "Esen estik, besen bestik. . . Tahşi dilden, yaman sözden, dakkilgan nazara, bozara, nazar edenin gözleri bozara" . . . tekerlemesi söylenirken çocuk tütsülenir (Maraş).⁶⁵

c) Ateşe, üzerlik serpilirken,

— "Üzerliksin havasın, yetmiş iki derde devasın . . . Üzerlik, yüzbin erlik, gitsin sayrılık, gelsin sağlık" . . . denir ve çocuk üzerliğin dumanına tutulur (Şarki Karaağaç 'İsparta').⁶⁶

d) Çocuğa nazarı değmiş olduğu sanılan kimsenin evinden bir bulaşık parçası çalınır veya bu kimseye ait evin eşiğinden bir parça kopardır. Bunlar yakılarak dumanlarıyla hasta çocuk tütsülenir (İsparta).⁶⁷

e) Çocuğa nazarı değdiğine inanılan şahsın evine gidilerek kapısının eşiğinden gizlice bir parça alınır. Bu yonga ateşe atılarak meydana gelen dumana hasta çocuk tutulur. Yahut, adı geçen şahsın evinden çalınan herhangi bir eşya, üzerlikle birlikte, ateşte yakılır ve dumanına çocuk tutulur (Eskişehir)⁶⁸.

f) Hasta çocuk uyutulur. Bu sırada da ateşe üzerlik ve çörekotu atılarak uyuyan çocuk meydana gelen dumanla tütsülenir. Aynı zamanda;

— "Üzerliksin, her derde devasın . . . Üzerlik demişler senin adına . . . Çıksın çocuğumun ağzından kasığından . . . Elem tere/iş, gözlere demir şiş. . . Çörekotu patlasın, çocuğuma nazar edenler, çatır çatır çatlasın" . . . (Eskişehir).⁶⁹

g) Üç yol ağzından çöp alınarak yakılır. Meydana gelen ateşin üzerine, üzerlik tohumu ile beraber Bulaşık bezi parçası atılır. Hasıl olan dumanla hasta çocuk tütsülenir. Bundan sonra, ateş, içinde su bulunan bir tasa atılarak söndürülür. Kömür parçalarıyla kül, bir akar suya atılır. Yalnız, bunları akar suya atan kimsenin dönüşünde asla geriye bakmaması şarttır (İsparta).⁷⁰

(64) C. GÜÇYETMEZ, *op. cit.*, s. 129.

(65) İNAN, *op. cit.*, s. 6.

(66) Müşfika Abdülkadir İNAN, *Şarka Karaağaç'ta doğum inanları*. HBH 27, 1933, s. 69.

(67) ERTEM, *op. cit.*, s. 424.

(68) *Eskişehirde folklor üzerine bir çalışma, op. cit.*, s. 490.

(69) *Idem*.

(70) ERTEM, *op. cit.*, s. 424.

6. Su d ö k m e k :

Nazar değen çocuğun üstüne örtülen bezin üst tarafından aşığı doğru su dökülür (Eskişehir).⁷¹

7. Çocuk kırklanır:

a) Annesi, hasta çocuğunu hamama götürür. Hamam helâsındaki süpürge den birkaç sap koparır. İyice yıkadığı bu saptarı,

— "*Kefareti budur*" diyerek içinde su bulunan bir hamam tasına batırır, çıkarır. Sonra, bu suyu da yine,

— "*Kefareti budur*" sözünü tekrar ederek hasta çocuğunun üstüne döker (İstanbul).⁷²

b) Hasta çocuk, kendisine nazarı değdiği sanılan kimseye ait kumaş parçası veya ayakkabı tabanının içine atıldığı su veya aynı şahsın ayakkabısının yıkanmasından meydana gelen kirli su ile yıkanır (Eskişehir).⁷³

8. Makalenin baş kısmında nazarın yalnız göz ile değil, dil ile de değdiğine işaret etmiştik. *Halk arasında yürürlükte olan inanca göre, neşeli çocuk bazı kimselerin diline uğrar. Çocukta neşesizlik başlar. Bu gibi çocuk için, dile geldi denir. Yani bu çocuğa nazar değmiştir.*

Bu durum karşısında aşığıdaki ırvasaya⁷⁴ başvurulur:

Hasta çocuğun bütün ailesi bir araya toplanır. Çocuğu dile getirmesi muhtemel olan kimseler hatırlanır. Bunların sayısınca fındık büyüklüğünde pamuk parçaları hazırlanır. Aileden biri, bu pamuk parçalarından birini eline alarak burmağa başlar. Bu sırada, orada bulunanlardan biri, pamuğu buran kimseye:

— "*Ne buruyorsun?...*" diye sorar. O da:

— "*Çocuğu dile getiren (bir isim)in dilini buruyorum*" şeklinde cevap verir. Pamuklar teker teker burulur. Sorular sorulur. Cevaplar verilir. Burulan her pamuk yakılır. Hasta çocuk, meydana gelen dumana tutularak tütsülenir (Isparta).⁷⁵

Ispartada bir de çocuğa gözü değmiş olan kimsenin bulunmasına yarıyan bir halk inanışı vardır. Bu inanın tatbik şekli şöyledir:

Çocuğuna nazar değen ailenin fertlerinden biri, parmağını bir fincan zeytinyağının içine sokar. Bu şahıs, çocuğa nazarı değmesi muhtemel olan kimselerden birinin ismini söylerken, yağlı parmağını bir kâğıt üzerine basar. Böylece

(71) *Eskişehirde folklor üzerine bir çalışma. op. cit., s. 489.*

(72) Hamit Zübeyr (KOŞAY), *Doğumla alâkadar bazı âdet ve hurafeler*. TÜY VI, 33, 1927, s. 231.

(73) *Eskişehirde folklor üzerine bir çalışma. op. cit., s. 489.*

(74) Tedavi.

(75) ERTEM, *op. cit., s. 424.*

kâğıt üzerinde şüpheli olan her şahıs için bir zeytin yağı lekesi meydana gelir. Bu lekeler dikkatle incelenir. Lekelerden hangisi çevresine daha fazla dağılmışsa, çocuğa, o lekenin sahibi olarak kabul edilen şahsın, nazarı değdiğine yorulur.

II

Bu makalenin (1) numaralı kısmı bir *Folklor etüdü*'nden başka bir şey değildir. Çünkü burada, "*Folklor, bir ulusun, bir kavmin veya bir topluluğun halk tabakasına ait gelenek, görenek, inanış, âdet, efsane, masal v.s. gibi o topluluğun vicdan ve hafızasında yaşayan manevi soydan olan kültür belgelerini araştırıp bulan ve bunlar üzerinde hiçbir fikir sistemi kurmadan oldukları gibi tesbit eden bir bilimdir*" şeklindeki tarife uygun bir çalışma yapılmıştır.

Ayrıca, her pratiğin (bk. s. 14) sonunda ait olduğu coğrafi yerin ismi kerre içinde gösterilmiştir. Böylece, *nazar müessesesi*'ni (bk. s. 15) meydana getiren pratiklerin değişik *coğrafi bölgelerde* göstermiş oldukları özellikleri saptamak ve bu pratiklerle ilgili *kartografik usulü* kullanmak mümkün olmaktadır.

Makalenin (II) numaralı kısmında ise, I. kısımdaki nazarla ilgili malzemenin nedenleri üzerinde durularak bazı sonuç ve kurallara varılmak amacıyla emek sarfedilmiştir. Şu halde, buradaki inceleme, "*Etnoloji, folklor ve etnografyanın düşünen beynidir. Malzemelerini bu iki kaynaktan temin ettikten sonra bir takım teoriler, sistemler kurmağa ve genel kaidelere varmağa çalışır*",² şeklinde olan tarifin sınırları içinde kaldığından *Etnolojik bir çalışma*'dan başka bir şey değildir.

Bugün etnolojide sayısız metot kullanılmaktadır. Bunları üç kısımda toplamak mümkündür.

1. *Tarihi metot,*
2. *Coğrafi metot,*
3. *Psiko-sosyal metot.*

Tarihî metot: Bu metodun taraftarları etnolojik ürünleri, tarihsel müna-sebetlerine göre değerlendirmeğe çalışırlar. Üzerinde durmakta olduğumuz metot, tarihî karşılaştırma belgeleri bulunduğu zaman bir sonuç verebilmektedir. Çok defa -bilhassa folklor belgeleri bakımından- tarihin derinlikleri kısır (şekil 1).

Bir pratiğin (1), (2), (3) zamanlarına ait (a), (a₁), (a₂) şekillerini bulmak suretiyle, o pratiğin insanlık kültür tarihindeki doğuş, oluş ve gelişmesini takip etmek hemen hemen imkânsızdır. Zamanımızda yaşamakta olan (a) pratiğinin, (a) *yarı fosil'ini* meydana çıkarmak büyük bir sans eseri olacaktır. Kaldığı, (a₁), (2) numara ile gösterilen tek yarı fosil belgesi değildir. Bu devirde (a₁)'in altında ve üstünde (a₁¹), (a₁²), (a₁³), (a₁⁴) v.b. daha birçok (a₁)'ler vardır. Bunları bulup gün ışığına çıkarmak tarihî okul taraftarları için pek kolay olmasa

(1) Orhan AYDIN, *Tabancı memleketlerde ve bizde folklor anlayıp.* TFA.III, 55, 1954, s. 869.
 (2) Orhan AYDIN, *Etnoloji.* TFA Iü, 57, 1954, s. 899.

gerektir. Bir kere, zamanımızdaki bir pratiğin dedeleri yazılı tarih arşivlerine muhakkak girmiş değillerdir. Sonra, tarih arşivlerinin malı olan her hususu, istenildiği zaman bulmak mümkün olamamaktadır.

Diğer taraftan, (a) ile (a₁) arasında birçok değişiklik meydana gelmiştir. Bu sebeple, (a₁) tesbit edilse bile (a) ile aralarındaki bağlantıyı ortaya koymak kolay olmayacaktır. (a₂)nin içinde bulunduğu tarihi devir ise büsbütün karanlıktır. (a₂), (a)nın tamamen *fosilleşmiş ataların*ndan biridir. (a₂)ye bazı höyüklerin en alt katlarında, prehistorik mezarlıklarda, en eski san'at eserleri arasında tabii ilgili maddi belgenin ifade edebileceği ölçüde- rastlamak mümkündür. Fakat, bu tesadüf, düşünülmesi bile akla gelmiyen büyük bir sans neticesinde meydana gelebilecektir. Bir de (a₂)nin (a₁¹), (a₁²), (a₁³), (a₁⁴) v.b. varyantlarını tesbit etmek işi vardır ki, bu aya peyk göndermekten daha zordur.

Tarihi metot, *etnoğrafya alanında* folklorunkine nazaran daha verimli sonuçlar vermektedir. Çünkü, zamanımıza ait etnografik bir objenin tarihî ve prehistorik devirlere ait öncülerini bulmak daha kolaydır. Bu gibi objeler, sağlamlıkları ölçüsünde, zamanın tahribatından korunabilmektedirler.

Demek oluyor ki, tarihî metot yardımıyla, bugünkü bir pratiğin, historik yarı fosil akrabaları arasında münasebet kurmak mümkündür. Fakat, aynı metot, yaşayan (a) pratiği ile prehistorik (a₂) fosil akraba pratiği temasa getirmek bakımından tesadüflerin büyük ölçüde yardımına muhtaçtır. O halde,

$$A = a (a^1 + a^2 + a^3 + \dots) + a_1 (a_1^1 + a_1^2 + a_1^3 + \dots) \text{ şekli mümkündür.}$$

Fakat,

$$A = a (a^1 + a^2 + a^3 + \dots) + a_1 (a_1^1 + a_1^2 + a_1^3 + \dots) + a_2 (a_2^1 + a_2^2 + a_2^3 + \dots) \text{ çok nadir olarak gerçekleşmektedir.}$$

Kısaca, *tarihi metot, kökü yakın maazi dışında olan pratiklerin doğuş, oluş ve evrimini tesbit etmek hususunda, çok defa, yetersiz kalmaktadır.*

Coğrafi metot: Bu metot yardımıyla, değişik yerlere ait folklor ve etnoğrafya belgelerini karşılaştırmak suretiyle benzer belgeler arasında bir münasebetler sistemi kurarak, ilgili belgeler değerlendirilmeğe çalışılmaktadır. Coğrafi metot, kültür ürünlerinin yayılmasını *temas olayı'na* bağlamaktadır. Temas olayının meydana gelebilmesi için ise, iki faktöre ihtiyaç vardır:

1. Çevresini kültürel bakımdan tohumlayacak *bir kaynak,*
2. Bu kaynağı çevresi ile karşı karşıya getirecek *olay.*

Ancak, yukarıda işaret edilen iki faktör mevcut olduğu taktirde, bir kültür ürününü, şu veya bu şekilde, başka bir yerde görmek mümkün olabilmektedir.

Çok geniş bir ortamın birbirinden uzak yerlerinde aynı pratiği saptamış olduğumuzu kabul edelim. Bu yerleri (A₁), (A₂), (A₃), (A₄) harfleri ile göstermek suretiyle bir kroki meydana getirelim (şekil 2). Yalnız kroki yapılırken, o çevrenin haritasına son derece sadık kalmak lâzımdır. Kroki (A₁), (A₂)... şeklinde işaret ettiğimiz yerlere, *istasyon* adını da vermektiriz.

Bu duruma göre, istasyonlardan en az birinin *Kaynak istasyon* olması gerekmektedir. Yahut kaynak, bu istasyonların tamamen dışında bir veya birkaç yerdur. Krokide bunlar (B₁), (B₂) olarak gösterilmiştir. Fakat biz, incelememizi kolaylaştırmak için krokideki istasyonlardan birini, örneğinde (A₃)ü kaynak kabul ediyoruz. Bu taktirde, aşağıda ancak bir kaç gösterilmiş olan temas şekil ve yön formüllerini tesbit etmekteyiz:

Eğer kaynak diğer bir istasyon olarak düşünülürse, bu taktirde yukardaki temas formülleri de baştan aşağı değişecektir. Demek oluyor ki, coğrafi metot da, tarihî metot gibi, her zaman kesin sonuçlar vermemektedir. Her ne kadar, bir pratik varyantlarının gösterdiği farklara dayanmak suretiyle, belirli bir yön ve kaynağa ulaşmak mümkün gibi görünüyorsa da hakikat çok defa böyle olmamaktadır (şekil 3).

(A), (B), (C), (D), (E), (F), (H), (İ), (K) istasyonlarında aynı pratiğin birbirinden çok ufak farklarla ayrılan varyantları tesbit edilmiştir. Bu varyantlar arasında benzer olanları aynı rakkamla gösterdiğimiz taktirde, A=1, B=1, C=1; E=2, İ=2; F=3, H=3, D=3, K=3 sayılarını alıyorlar. İstasyonlar arasındaki kültür akım yönünü bulmak üzere, benzer numaraları bir doğru ile yekdiğerine bağlayacak olursak, =1; =2; =3; =3 temas doğrultularını buluruz. Diğer taraftan, ufak ayrıntılarla ayrılan istasyonlara, birbirini takip eden birer numara verdiğimiz için, kaynağa varmak üzere, temas doğrultularını 1, 2, 3 şeklinde birleştirdiğimiz zaman, çok karışık ABCEİHFDK şeklini elde ederiz ki, burada temas yönü ile kaynağı bulmak imkânsızdır. Çünkü, varyantlar zaman ve yerin etkisi ile, temas yönlerinde kazanmış oldukları özelliklerden bazılarını kaybetmişlerdir.

Bununla beraber, coğrafi metot yardımıyla, kültür temasları sonucunda meydana gelmiş olan değişmeleri görmek mümkün olmaktadır (şekil 4).

ABCD *Acıpayam* düzlüğüdür. DEFG ise *Çameli* dağlık ve ormanlık bölgedir. Her iki bölge doğrultusu boyunca temas halindedirler. Acıpayam düzlüğünde kerpiç düz damlı veya kerpiç kiremit *Topan dam'lı*³ ev tipleri; Çameli bölgesinde *Düver*⁴ tahta *beşik dam'lı*⁵ ev tipleri vardır. Bu iki bölge, temas noktalarında birbiriyle kültür alış verişine girişmişlerdir. Bu suretle *melez AEFD ara bölgesi* meydana gelmiştir. Bu bölgenin içinde Acıpayam ile Çameli ev tiplerine ait özellikleri bir arada görmek mümkündür.

Yukarıda saptadığımız faydalarına rağmen coğrafi metot, ilgili pratiklerin kaynağı, esas dağılışı yolu, bünyeleri, gelişme şekilleri bakımından istenen açıklamayı yapamamaktadır.

Her iki metotta görülen yetersizlik, etnolojide yeni bir metodun aranmasına yol açmıştır. Bu yolda harcanan emeklerin sonunda, *Psiko-sosyal metodu* benimsenmiş olan *Belçika ekolü* kurulmuştur.

Psiko-sosyal metot: Belçika mektebinin kurucu ve taraftarlarına göre folklor ürünleri, ait oldukları cemiyetin sosyal değerleri ile o cemiyet fertlerinin psikolojik tepkilerinin birbirlerine yapmış olduğu etkiler neticesinde doğar, oluşur ve gelişir. Kısaca, folklor ürünlerini iki kuvvet yaratmıştır:

1. *Sosyal değerler,*
2. *Psikolojik tepki.*

Bu durumu basit bir grafikte göstermeğe çalışacağız (şekil 5).

Grafikteki yatay çizgi sosyal değerleri; düşey çizgi psikolojik tepkileri temsil etmektedir. Yatay çizgi üzerinde (C) noktasını, düşey çizgi üzerinde de (B) noktasını işaret edelim. Bu iki noktaya ait ortak doğrultuyu bulalım: *İşte bu ortak çizgi pratiği temsil etmektedir.* doğru parçası, ilgili pratiğin sosyal değerleri; doğru parçası ise aynı pratiğin psikolojik tepkileridir. Bu pratikte sosyal değerler, psikolojik tepkilerden daha fazla vazife görmektedir. Bir de, psikolojik tepkilerin sosyal değerlere nazaran fazla olduğu bir pratik düşünelim. Bu takdirde, (A¹) ve (B¹) noktalarının yardımıyla O' noktası bulunmak suretiyle ortak çizgisi tesbit edilecektir. Bu ortak çizgi aranan pratiktir. Sosyal değerlerle psikolojik tepkilerin eşit oldukları kabul edilen pratiklerde C köşesi, (A") ve (B")den eşit uzaklıktadır. Yani, ilgili pratik üzerinde her iki kuvvetin etkisi eşittir. Pratiklerde böyle bir duruma çok az rastlanmaktadır. Genel olarak, ortak çizgi, sosyal değerler çizgisi tarafında bulunmaktadır. Bu durum, pratiklerde, sosyal değerlerin psikolojik tepkilere nazaran daha fazla iş gördüğünü gösterir. Bir pratik ne kadar mükemmelleşirse, ortak çizgi o ölçüde sosyal değerler doğrultusuna yaklaşmaktadır. Grafikteki ortak çizgi, asla, sosyal değerler veya psikolojik tepkiler doğrultusuna gelip oturmamaktadır. *Çünkü, bozulmamış her pratikte, ölçüleri ne olursa olsun, her iki kuvvet kesin olarak mevcuttur.*

- (3) Dört yüzlü dam.
- (4) Ağaç.
- (5) İki yüzlü dam.

Sosyal değerler, genel olarak, cemiyetten cemiyete değişmektedir. Bir toplum denizi *zenginlik* unsuru kabul ederken diğer toplum onu *ölüm faktörü* olarak görmektedir⁶. Bir toplulukta *jare* hırsızlık motifi halinde folklorla girmişken, başka bir toplulukta aynı hayvan folklorunda güzel diş motifi olarak yer almıştır⁷. Bu hususta sayısız örnek vermek mümkündür. Buna rağmen, birbirinden uzak birçok memlekette aynı sosyal değerlerin bulunduğu da görülmüştür. Tatbik sahaları aynı olan pratiklerin memleketten memlekete değişmesinin tek sebebi, o memleketlerdeki ilgili sosyal değerlerin değişik olmasıdır. Birbirlerinden uzakta bulunan yerlerde aynı pratiklerin yaşaması ise, adı geçen memleketlerde benzer sosyal değerlerin bulunmasına dayanmaktadır.

Psikolojik tepkilere gelince, bunlar cemiyetten cemiyete hissedilemeyecek şekilde değişmektedirler. Her türlü dış etkilerden yoksundurlar. İnsanın doğusunda onunla birlikte mevcuttur. Çevre ile yapılan mücadeleden bunlar, hiçbir surette, müteessir olmazlar. *Demek oluyor ki, pratikler, biri değişmeyen diğeri zaman ve ortama göre değişen iki kuvvetin, birbirlerine yapmış oldukları karşılıklı ve devamlı etkiler sonucunda doğmaktadır.* Şu hale göre, psikolojik tepkiler pratiklerin iskeletini; sosyal değerler pratiklerin görünen dış şeklini meydana getirirler (şekil 6). Bu durumu ile bir pratik, adeta bir atomu andırmaktadır. Pratikteki psikolojik tepkiler atomun çekirdeğini; sosyal değerler ise elektronları temsil etmektedir!

Belçika ekolünün görüşü tatbik edildiği takdirde, inceleme yapmak için yardımcı tarihi ve coğrafi belgelere, kesin olarak, ihtiyaç yoktur. İlgili pratik üzerinde yapılacak bir inceleme, araştırmacıyı o pratiğin bünye ve fonksiyonu bakımından aydınlatacak kudrettir. Pratikteki sosyal değerler kabuğunun kaldırılması ile psikolojik tepkiler temeline ulaşılacaktır. İşte Belçika ekolünün pratikler üzerinde yapmakta olduğu bu çeşit araştırma şekline *Psiko-Sosyal metot* denmektedir.

Aslında, bu metot tarihî metot ile coğrafi metodu reddetmemektedir. Sosyal değerler, tarih ve coğrafyaya çok sıkı bir şekilde bağlıdırlar. Zaman ve ortam, şu veya bu şekilde, sosyal değerlere etki yapmaktadır. Mazi ve çevreden gelen bu iki kuvvet, yalnız sosyal değerlerde değişiklik meydana getirmeyip, onların tamamen yok olmalarına da yol açabilmektedir. Bu sebeple, ilk bakışta tarihî ve coğrafi metotlara aykırı gibi görünen psiko-sosyal metot, esasta böyle bir durum arz etmemektedir.

Bugüne kadar memleketimizde, büyük bir çoğunlukla tarihî metot kullanılmıştır. Coğrafi metoda çok az sayıda bir araştırmacı kütlesi itibar etmiştir. Hele, psiko-sosyal metoda, birkaç kalem denemesinin dışında hiçbir görev verilmemiştir. Bu sebeple psiko-sosyal metodun, tarihi mektebe mensup bazı çevreler tarafından çekingenlikle karşılanacağını sanmaktayız.

(6) Orhan ACIPAYAMLI, *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etmolojik Etüdü*. Erzurum, 1961, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 132.

(7) ACIPAYAMLI, op. cit., s. 54 ve 55.

Bu makalenin naçiz yazarı da Belçika ekolüne bağlıdır. Türkiye'de adı geçen ekolün bir şubesini kurmağa çalışmaktadır. Yalnız, pek tabii olarak, Belçika ekolünün görüşü ile kendi görüşü arasında bazı farklar meydana gelmektedir. Yazar, psiko-sosyal metotla ilgili ilk tecrübesini 1961 yılında yayınlamış olduğu kitabında yapmıştır. Sonuç yorucu olmakla beraber mütevazi fakat umut verici olmuştur. Bu durumdan cesaret alan yazar, yeni kalem denemelerine girişmiştir. Üzerinde durduğumuz bu makale de, bu hususta giriştiği, küçük bir tecrübedir.

Bize göre folklor ürünlerinin esasını âdet, inanma, efsane, türlü ekonomik ve kültürel tatbikat şekilleri gibi faktörler meydana getirmektedir. Bunlar, folklorun temel taşlarıdır. Her biri başlı başına bir bütündür. Kendilerine göre özellikleri, şahsiyetleri, hayatîyetleri vardır. Bunlar da canlı varlıklar gibi doğarlar, yaşarlar, büyürler, değişiklik geçirirler ve bazan ölürler. Bu bakımdan bazı kural ve kanunlara bağlıdırlar. Çalışmalarımızda kolaylık sağlamak amacıyla âdet, inanma, örf, iktisadî tatbikat... gibi folklor ürünlerinin her birine *pratik* adını vermekteyiz. Demek oluyor ki, *pratik* denince aklımıza herhangi bir kültürel faktör, âdet, gelenek v.b. gibi hususlar gelecektir.

Folklor ürünlerinin temel taşı olan pratiklerin sosyal değerler örtüsü, çok defa, çeşitli kısımlardan teşekkül etmektedir. Bu kısımlardan her birine *motif* adını veriyoruz. Pratiklerde motifler, hiçbir zaman etki edici bir kimlik göstermezler; yalnız, tatbik edilmedikleri zaman pratiğin işlemesine mani olurlar.

Pratiklerin belli bir amacı sağlamak maksadıyla bir araya gelerek bir bütün teşkil etmeleri *folklor olayı'nın* meydana getirir. Yağmur duası, kırk basması, albasması, matıvar, hıdırellez gibi... Bir folklor olayı dolayısıyla hasil olan sonuçlar, yeniden birçok pratiğin yine bir bütün halinde bir araya gelmesine sebep olur. Pratiklerin bu şekil kümelenmelerine *folklor karşıt olayı* diyoruz. Albasması folklor olayından korunmak üzere başvuru tedbirler sebebiyle bir araya gelmiş olan sayısız pratik bir karşıt olayın doğmasını sağlamıştır. Yine albasması olayı neticesinde hastalanan kimseyi sağaltmak amacıyla müracaat edilen pratiklerin meydana getirdiği birlik de bir karşıt olaydır. Demek oluyor ki, bir folklor olayına bağlı olarak birkaç olay teşekkül edebilir.

Bir folklor olayı ile bu olaya bağlı karşıt olaylar bir arada mütalâa edildikleri takdirde, bir *folklor müessesesi* ile karşı karşıyayız demektir. Müessese öyle bir bütündür ki, burada her bir pratiğin kendi çapında bir görevi vardır. Müesseseye dahil pratiklerden birinin işlemeğe başlaması bir diğerini harekete geçirir. Neticede folklor olayı meydana gelir. Olayın işlemesi ise, ilgili karşıt olayı tahrik eder. Böylece, bir sistem dahilinde bütün mekanizma faaliyete geçer (şekil 7).

Psiko-sosyal metot ve bu metot dolayısıyla aydınlatmak zorunda kaldığımız bazı terimlerden sonra, adı geçen metodun nazar üzerindeki tatbikatına geçiyoruz. Yalnız, daha önce ufak bir açıklamada bulunmayı faydalı sayıyoruz:

Müsbet düşünen bir kimsenin nazarı gerçek bir olay olarak kabul etmesine imkân yoktur. Artık, XX. asır insanının haset dolu bir bakış veya methedici birkaç söz üzerine, bu bakış veya söze muhatap olan şahsın hastalanıp ölebileceği hususundaki halk inancına itibar etmesi düşünülebilir mi? Şüphesiz düşünülemez. Bu realiteye rağmen, Türkiye'yi bir uçtan diğer uca kadar kateden nazara ne denecektir? Makalemizin (I) numaralı kısmı, nazarın korkunç varlığını ortaya koyan belgelerle doludur. Biz burada hakikatte yeri olmamasına rağmen varlığına şahit olduğumuz bir folklor ürününün nedenleri üzerinde duracağız.

(I). kısımda yapmış olduğumuz küçük ölçüdeki folklor çalışması bize, nazarın çok gelişmiş ve mükemmel bir bünyeye sahip olduğunu göstermiştir. Bu bünyenin muhtelif kısımları arasında şaşılacak bir işbirliği vardır. Her kısım sırası geldikçe vazifesini büyük bir sadakatla yerine getirmektedir. Kısımlarda herhangi bir bozulma olduğu zaman, bu bozukluk kendini bütün mekanizmada hissettirmektedir.

Bu bünyenin esasını *nazar kudret menbaı* teşkil etmektedir. Nazar kudret menbaı etrafa *hastalık* ve *ölüm* yağıdır. Bu durum, nazar folklorunda birkaç kısmın meydana gelmesini sağlamıştır (şekil 8). 1. kısımdakki pratikler, nazar kudret menbaını etki yapamaz hale getirmek amacını gütmektedirler. Bu kısım görevini yerine getiremediği taktirde, 2. kısım işlemeğe başlamaktadır. Burada hasta, türlü şekillerde tedavi altına alınmaktadır. 2. kısım başarı gösteremediği taktirde hasta ölmektedir.

Görülüyor ki, nazar da bir *folklor müessesesi* ile karşı karşıyayız. Buradâ,,
 1. Pratikler,
 2. Pratiklerden meydana gelmiş olan bir *nazar olayı* ile iki *nazar karşıt olayı*,
 3. Bir nazar olayı ile iki nazar karşıt olayından doğan bir *nazar müessesesi* vardır.

Nazarın folklor ürünleri arasındaki durumunu gösterdikten sonra, bu müessesenin tümü ve kısımları ile ilgili nedenler üzerinde duracağız.

Nazar, daha ziyade, *mavi göz* ve *sarı saçlı* bir kimsenin, diğer bir kimseye, hayvana, veya eşyaya *kötü gözle bakması* yahut bunlar hakkında *methedici sözler söylemesi* ile meydana gelir. Neticede insan ile hayvan hastalanır ve ölür. Eşya ise kırılır, yıkılır veya yanar. Bu durumu, bir formülle göstermek istersek,

(bakmak x söylemek) x insan (hayvan, eşya) => hastalık, ölüm.

şeklini buluruz. Burada açık bir şekilde görülen husus, bakmak ve söylemek işlemlerinin esasında *iletken* olmalarıdır. Çünkü, ancak bu işlem ile bir yerden diğer bir yere, bir şeyler geçmekte ve neticede kendisine iletken yardımıyla bir şeylerin geçmiş olduğu canlı veya eşya kötü bir duruma düşmektedir. Acaba bir yerden diğer yere geçen bu nesne nedir? Karşı tarafta hastalık ve ölüme sebep olduğuna göre, bunun öldürücü herhangi bir kudretle ilgisi bulunması gerektir. O halde formülümüz,

ölüm => iletken=> ölüm

şekline girecektir.

Demek oluyor ki, belirli özellikteki bazı kimselerin göz ve ağız yoluyla karşılındakine iletmiş olduğu nesne öldürücü kudrettir. Yalnız, bu kudret; mavi gözlü, sarı saçlı kimsede olduğu taktirde işleyebilmektedir. Bu duruma göre, insanların büyük bir çoğunluğu hemcinsleri için tehlikeli olmaktan çıkıyorlar demektir. Bu sonuç karşısında aklımıza gelen ilk soru şudur:

— *"Neden sarı saçlılık, mavi gözlülük, keskin dillik gibi bedensel özellikler, öldürücü kudret gibi gözle görünmeyen soyut bir nesnenin sahneye çıkmasına sebep olmaktadır?"* Bu hususa kesin bir cevap vermek kolay değildir. Sarı saçlı, mavi gözlü, keskin dilli kimseler, esasında, öldürücü kudretle, şu veya bu şekilde, ilgili değildir. Mevcut belgelere göre, bunlar adı geçen kudretin taşıyıcılarıdır. Bu kudret, bu gibi şahıslardan ayrı ve bağımsız bir durumdadır. Bu sebeple, bedensel karakterlerle ruhî özellikler arasında, esasında, hiçbir münasebet yoktur. Türk folklor ürünleri ile yakın teması olan bir kimse, bu gibi durumların yabancı sayılamaz. Birçok pratiğin yapısı, aynı niteliktedir. Örneğin:

"Doğacak çocuğunun cinsiyetini anlamak isteyen gebe kadın başına bir miktar tuz veya bir kumaş parçası koyduktan sonra, karşısına çıkacak ilk şahsı kollamağa başlar. Bu şahıs erkeğe bebek erkek; kıza bebek kız olacak denilir.

Bu pratiğin esasını şu veya bu şahsı görmek işlemi teşkil etmektedir. Pratikte görülen başa tuz veya kumaş koymak şekillerinin cinsiyeti saptamakla, yakın veya uzak, hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar, buldukları pratiğin daha güç işlemesine; bu suretle onun değerlendirilmesine yardım ederler. Eğer başa bu iki maddeden biri konmasa idi, pratik işlemeyecekti.

Üzerinde çalışmakta olduğumuz pratikte de durum aynıdır. Bir önceki pratikteki tuz ile kumaş parçasının görmüş olduğu görevi, *nazar pratiğinde mavi göz, sarı saç veya keskin dil* yapmaktadır. Bu üç unsur, kudret menbaı olmamalarına rağmen, öldürücü kudreti harekete geçirmek imkânına sahiptirler.

Halk, neden sarı saçlılık, mavi gözlülük ve keskin dililiğe böyle bir görev vermiştir? Burada, (5) numaralı şekildeki grafiğin yatay doğrusunu teşkil eden *sosyal değerler* harekete geçmiştir. Cemiyetimiz, esas olarak, siyah ve kestane saçlı, beyaz ve esmer tenli fertlerden meydana gelmiştir. Böyle bir topluluk, düşman olarak çok defa mavi gözlü ve sarı saçlılarla karşılaşmıştır. Halk arasında gezenler mavi göz ile sarı saçın pek tutulmadığını görmüşlerdir. Bu his, geçmiş zamanlarda daha da köklü idi. Bu sebeple halk, öldürücü kudrete sarı saçlılık ve mavi gözlülük sıfatlarını vermekte gecikmemiştir. Böylece bugünkü korkunç tip meydana gelmiştir.

Halen Türk folklorunda yaşamakta olan bu tipin doğuşundan önce, öldürücü kudreti, hiçbir maddî şekil, temsil etmemekte idi. O zamanlar, adı geçen kudret, *bir ruh* idi. Bu ruh, hasta edici ve öldürücü özelliklere sahipti. Folklor ürünlerinde tesbit ettiğimiz genel kuraldan, bu ruh da kurtulamadı. Yavaş yavaş şekillenmeğe, maddileşmeğe başladı. Nihayet, insan kimliğine girdi. Yalnız, bu insanda, Türk toplumunun sevmediği sarı saçlılık, mavi gözlülük ve kötü dillilik gibi özelliklerde yer almakta gecikmedi. Böylece, hasta edici ve hattâ öldürücü kudreti

bünyesinde saklıyan korkunç tip meydana geldi. İşte, Anadolu'yu bir uçtan diğer uca kadar tir tir titreten kudret budur...

Akla gelen ikinci soru şudur:

"Yukarıda varlığını tesbit ettiğimiz öldürücü kudret nasıl oluyor da bakmak veya methetmek işlemi ile karşıda bulunan şahsa etki yapabiliyor? Başka bir deyimle öldürücü kudretin etkisi, arada herhangi bir maddî temas aracı yokken, bir taraftan diğer tarafa geçebiliyor? Nazar değişimini formülle göstermek istersek, aşağıdaki şekilleri elde ederiz:

a) *Nazar (öldürücü kudret) => Bakmak => muhatap,*

b) *Nazar (öldürücü kudret) => Methetmek => muhatap.*

Demek oluyor ki, nazar muhataba iki taşıyıcı vasıtasıyla götürülmektedir. Şu halde, belirli özellikleri olan kudret menbaı ile muhatap arasında, bakmak ve methetmek, gibi iki iletken vardır. Yani bakmak veya methetmek işlemleri kudret menbaının özelliklerinin karşı tarafa geçmesine yardım etmektedirler. Çünkü, yalnız bunlar nazarın özellikleri ve muhatapla temas halindedirler. *Bu temas*, kudret menbaının hassaları ile muhatap arasında *bağ kurulmasını* sağlamaktadır. Anlattıklarımızı formüllerle ifade etmek istediğimiz taktirde, şu şekilleri tesbit etmekteyiz:

Nazar (kudret menbaı) => bakmak (methetmek) => muhatap

Kudret menbaı/2 iletkeni muhatap

Kudret menbaı /temas/ muhatap

Özellikler /temas/ muhatap

Özellikler /temas/ özellikler

Hastalık ve ölüm /temas/ hastalık ve ölüm

Demek oluyor ki, nazarın değmesi için, yukarıda anlatıldığı şekilde, *bir temas olayının meydana gelmesi şarttır.*

Halbuki, şimdiye kadar anlattıklarımız magie (sihir) in temelini vücuda getiren iki prensipten biri olan temas prensibinden başka bir şey değildir.

O halde nazar muhataba, sihirin temas prensibinin esaslarına uygun bir şekilde geçmektedir.

Nazar => temas prensibi => muhatap

Halk, her şeyden önce, nazardan korunmak, sonra, nazar dolayısıyla meydana geldiğine inandığı hastalıktan kurtulmak istemiştir. Bu sebeple, nazara karşı *korunma tedbirleri* ile *tedavi şekillerini* bulmuştur. Adı geçen tedbir ve tedaviler, üç ayrı noktada toplanmışlardır:

- I. *Muhatapla ilgili olanlar,*
- II. *Kudret menbaı ile ilgili olanlar,*
- III. *Kudret menbaı-muhatapla ilgili olanlar.*

I. *Muhatap ile ilgili olanlar*: Bu çeşit pratikler, yalnız muhatap üzerinde cereyan etmektedir. Muhtelif şekilleri vardır:

1. Mademki nazar, muhataba bakma veya söz ile geçmektedir, o halde, adı geçen şahsı, bu gibi söz ve bakışlardan uzak tutmak lâzımdır. İşte, halkın tatbik ettiği en sade ve emin korunma tedbiri budur. Bu uzak tutma şekli Türk folklorunda tesbit etmiş olduğumuz genel bir tema'dır. Türkiye'de, doğan bebek ile annesi, en aşağı, *kırk gün müddetle*, en yakın akrabalara dahi gösterilmemeğe çalışılır. Çünkü, bu zaman, ilgililerin nazara karşı en zayıf oldukları andır. Fakat, çağımızın sosyal durumu icabı, bu yasak her zaman yerine getirilememektedir. Böylece, dünün anlayışına göre meydana gelmiş olan bir pratik, yeni anlayışlar karşısında bünyesini değiştirmek zorunda kalmıştır.

Kanımızca, bu gibi pratiklerde görülen, tehlikeli kudretlerden uzakta durma şekilleri, insanlık düşüncesi kadar eskidir. Çünkü, bu çeşit pratiklerde, arada herhangi bir araç kullanılmadığı gibi, tehlikeden korunmanın en emin yolu, ondan mümkün olduğu kadar uzaklaşmaktır.

2. Bu maddeye giren pratiklerde, çocuğun eli, yüzü muhtelif yerlerinden karalandığı gibi, çocuğa eski püskü, yeni fakat yırtık veya ters çevrilmiş elbise giydirilmektedir. Görülüyor ki, bu pratiklerde çocuğu olduğu gibi değil de pis, çirkin, acaip gösterme fikri hâkimdir. Bu fikir, garip bir halk inanışının doğal sonucudur. Halka göre nazar, daha ziyade, sıhhatli, güzel, neşeli kimselere düşmektedir. Mademki durum böyledir, o halde kendisine nazar düşmesi mümkün olan kimseyi, nazarın hoşlanmıyacağı şekle sokmak lâzımdır. Demek oluyor ki, halk bu hareketiyle, *öldürücü kudreti aldatmağa çalışmaktadır* ve aldatacağına da emindir.

3. Çocuğun elbisesi ile vücudunun muhtelif kısımlarına *nazarlık* asılır; yüzüne mavi bez örtülür veya kendisine mavi duvak ile mavi elbise giydirilir; çocuğun boynuna bir dilim ekmek konur; çocuğun kakalı bezi odasının kapısına asılır; kakası kapısının eşğine saklanır; çocuğun kundağına iğde dalından kesilen bir parça veya sarmısak yerleştirilir; çocuk bir kocakarıya yalattılır; tütsülenir.

Bu madde ile ilgili pratiklerde, bebeği öldürücü kudretten uzak tutmak veya öldürücü kudreti aldatmak gibi düşünceler dolayısıyla alınan tedbirlerin dışında yeni usûller kullanılmaktadır. Bu usûller, *bebek ile nazar arasına bir takım engel maddeler koymak* esasından doğmuştur. Bu maddelerden bizim tesbit ettiklerimiz şunlardır:

Ekmek, iğde ağacı parçası, sarmısak, çörekotu, üzerlik, şap, mavi boncuk, altın, kurt dişi, kuş tırnağı, Kabe hurmasından yapılmış minyatür nalın, tazi boncuğu, Maşallah, çalı parçası, yavru kaplumbağa kabuğu, iğde çekirdeği, karanfil, hayvan dişi, mercan, yılan gömleği parçası, it boncuğu, yılan boynuzu, akik taşı, çelik zencir, göz boncuğu, balık damağı, kurt tüyü, horoz sesi işitmemiş çitlik ağacı dalı parçası, mercimek, çitlenbik, kırmızı geyik boynuzu, fildişi, ladin ağacı dalı, sil boncuğu, çocuk kakası, kakalı bez, mavi duvak, mavi elbise, kocakarı tükürüğü sebze, mayıs, süprüntü, tuz tütsüsü.

Demek oluyor ki, yukarıdaki maddelerden biri veya birkaçı üzerinde bulunduran bebeğe nazar değmemektedir. Maddesi ne olursa olsun, öldürücü kudret ile çocuk arasına konulan madde, öldürücü kudreti üzerine çekmektedir. Bu suretle, çocuk tehlikeden uzak kalmaktadır. Burada, koruyucu madde aynen bir paratoner hizmeti görmektedir. Birisi yıldırım tehlikesiz hale koyarken, diğeri nazarı iş görmez hale sokmaktadır.

Yukarıda tesbit etmiş olduğumuz *engel maddeleri* menşelerine göre sıralıyacak olursak, aşağıdaki tabloyu elde ederiz:

<i>Ekmeğ.</i>	<i>Bitki</i>
<i>İğde ağacı.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Sarmısak.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Çörekotu.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Üzerlik.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Kabe hurması.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Çalı parçası.</i>	<i>Bitki</i>
<i>İğdin ağacı.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Karanfil.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Çıtlık ağacı.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Çitlenbik.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Ladin ağacı.</i>	<i>Bitki</i>
<i>Kurt dişi.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Kuş turnağı.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Kaplumbağa kabuğu.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Hayvan dişi.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Kaplumbağa yumurtası kabuğu</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Yılan gömleği.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Yılan boynuzu.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Balık damağı.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Kurt tüyü.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Kırmızı geyik boynuzu.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Fildişi.</i>	<i>Hayvan</i>
<i>Çocuk kakası.</i>	<i>İnsan</i>
<i>Kocakarı tükürüğü.</i>	<i>İnsan</i>
<i>Mercan.</i>	<i>Maden</i>
<i>Akik taşı.</i>	<i>Maden</i>
<i>Çelik zencir.</i>	<i>Maden</i>
<i>Gözboncuğu.</i>	<i>Maden</i>
<i>Silboncuğu.</i>	<i>Maden</i>
<i>Şap.</i>	<i>Maden</i>
<i>Tuz.</i>	<i>Maden</i>
<i>Mavi boncuk</i>	<i>Maden</i>
<i>Altın.</i>	<i>Maden</i>
<i>Tazı boncuğu.</i>	<i>Maden</i>
<i>Maşallah.</i>	<i>Maden</i>

Bu tablodan anlaşılacağı üzere, nazar etkisine mani olmak amacıyla dört ayrı menşeden gelen engel madde kullanılmıştır. Bunların arasında nebatî, hayvani, madeni maddeler aşağı yukarı eşit bir sayıdadır. Beşeri olanlar dikkat nazarına alınmıyacak kadar azdır.

Hayvansal ve bitkisel maddelerin pratiklerde kullanılışında *totem* fikrinin hâkim olduğunu sanıyoruz. Kurta, kuşa, ağaçlara ait örnekler, bu şekilde düşünmemize sebep olmuştur. *Demek oluyor ki, tehlikelere karşı toteme ait bir parça taşımak ; zamanla nazara karşı nazarlıkla korunmak şekline girmiştir.* Her iki şekil arasında, şüphesiz, çok uzun bir zaman farkı vardır. Bu sebeple, tehlikeler nazar; totem parçaları da nazarlık haline girmiştir. Bu durum, biraz önce nazarın menşei ile ilgili olarak ileri sürmüş olduğumuz görüşü, destekler gibi görünmektedir. Görüşümüzde, bugün beşerî bir özellik olarak görülen nazarın, esasında insanlarla hiçbir ilişkisi olmadığını; kötü bir ruha ait karakterin evrim sonunda insanî bir kimlik kazandığını söylemiştik. Hakikatte, nazar ile totemin ilgisi yoktur. Totem inancı, nazarın bugünkü hüviyetini kazanmasından çok önce mevcuttu. Yukarıda, bir an dokunduğumuz gibi tehlikelere karşı siper vazifesini görmekte idi. İnsanda nazar olayı meydana gelince, bu beşerî tehlikeyi önlemek amacıyla yine totemden istifade edildi. Çünkü, totem koruyucu idi. O zamanın sosyal değerleri, totem parçalarının nazarda kullanılmalarına elverişli bir bünyeye sahiptiler.

Acaba, beşerî bir özellik kazandıktan sonra, nazarda hangi toteme ait parça ilk defa kullanıldı? Bu hususta, herhangi bir fikri savunacak belgeye sahip değiliz. Yalnız, cemiyetimizin - bilhassa geçmiş zamanlara ait bünyesi göz-önüne alındığı taktirde - hayvansal maddelerin daha önce kullanıldıklarını, o da büyük bir ihtiyatla, söyleyebiliriz. Türk folklorunun âdeta, temel taşlarından biri olan kurt motifi, hayvansal maddeler içinde ilk olarak kurda ait unsurların kullanıldığını düşünmemize imkân vermektedir. Zamanla, hayvani maddelere nebatî olanlar karıştı. Böylece ilk karışık nazarlık meydana geldi.

Madensel maddelere gelince, bunlar içinde mercan, akik taşı gibi birer toteme ait olabilecekler vardır. Bunlar da bitkisel maddelerle beraber veya onlardan biraz sonra nazarlığın bünyesi içine girmişlerdir. Fakat, totemlere ait olmadıklarında şüphe edilemiyen madensel maddelerin çoğunluğu, kullanılmağa başlanıldıklarından sonra nazarlıklarda yer almışlardır. Demir, altın, cam v.b. gibi. Nazar inanışında mavi göz tehlikesinin belirmesini müteakkip, koruyucu madde olarak *mavi cam, mavi bez, mavi elbise* gibi eşyalar da *yalnız* veya öncekilerle beraber vazife görmeğe başladılar. *Zaman* ilerledikçe, mavi renkli olan maddeler, nazarlıklarda hâkim bir eleman haline gelmekte gecikmedi. Bugün, memleketimizde içinde mavi boncuk bulunmayan bir nazarlığa rastlamak imkânsızdır dense yeridir. Bu suretle, insanlık tarihinin son devirlerinde yapılmış olan bir buluşun, kendisinden öncekilerin yerini nasıl almış olduğunu görmüş olmaktadır. Bu durum, değişen sosyal değerlerin kuvvetini göstermek bakımından önemlidir. Artık, totem fikri açık bir şekilde yaşamıyan memleketimizde, totem ile ilgili unsurların yerini; mavi göz, sarı saç inanışının bir sonucu olarak doğan

yeni sosyal değerlerin istediği maddeler almaktadır. Bu arada, mazinin kurt tüyü, kurt dişi, kaplumbağa kabuğu, üzerlik, çörekotu, ağaç parçaları gibi kuvvetli maddeleri, *birer kalıntı eleman* olarak yerlerini başkaları alıncaya kadar, yaşamakta devam edeceklerdir.

Bu arada totem veya nazar inancı dolayısıyla teşekkül eden sosyal değerlerle hiçbir ilgisi olmayan *parazit eleman* adını verdiğimiz maddeler de nazarlıklarda kullanılmıştır: Mercimek gibi... Bu, folklorda görülen sosyal değer bozukluğunun bir örneğidir.

Diğer taraftan, bazı maddeler, üzerlerine *dua* okunduktan sonra nazarlık olarak kullanılmaktadır. Bu durum, *dinin*, bu kısımdaki bazı pratiklere nüfuz ettiğini göstermektedir. Hattâ, kâğıda yazılı duaların meşin, bez, teneke veya gümüş muhafaza içine konmasından doğan *muska* adı verilen şekillerle altın, gümüş, teneke, plâstik safihalar üzerinde çeşitli biçimlerde maşallah yazılı *Maşallahlar* da nazarlık olarak kullanılmaktadır. Fakat, dinin koruma maddeleri üzerindeki etkisi, şimdilik, bu kadardır. Henüz din, değil göz veya bilya şeklinde olan mavi boncuk; kalıntı elemanlar kadar bile, nazarlığa girememiştir. *Demek oluyor ki, dinin koruma maddeleri üzerindeki etkisi henüz zayıftır.*

O halde, nazarlık ilk olarak totemin, son olarak dinin etkisi altında kalmıştır. Arada, demir sağlamlığı; altın sarı oluşu; bez, duvak, kumaş, cam mavi oluşları sebebi ile nazarlığa girmişlerdir. *Bu son saydığımız ara maddelerinin nazarlıkta görev alışları sihir esaslarına göre olmuştur..* Demiri üzerinde taşıyan kimse, demirle yaptığı temas sonunda aynı özelliği yani bu madendeki sağlamlığı kazanmaktadır. O halde nazardaki öldürücü kudret, böyle bir insana fenalık yapmaktan acizdir. Üzerinde mavi renkli bir eşyayı bulunduran insan ise, mavi rengin himayesi altına girmektedir. Çünkü, mavi gözdeki tehlike, derhal, kendisinin bir parçası olan, o kimsenin üzerindeki mavi renkli eşyaya geçtiğinden, adı geçen şahsa bir şey olmamaktadır. Sinirin *temas prensibine* göre, bir bütünün parçaları, uzaklıkları ve olursa olsun, birbirleri ile daimi temas halindedirler. Üzerinde durmakta olduğumuz konuda da durum aynıdır. *Mavi göz ile ilgili mavi renkli eşya, aynı renge ait olmalarından ötürü, aralarında daimi bir temas vardır.* Sihir prensibine dayanan bu temasın sonucu olarak mavi gözden gelebilecek tehlikeler, muhatabın üzerindeki mavi renkli maddeye intikal ettiğinden, o kimseye zarar verememektedir.

Nazarlıklarda kullanılmakta olan *altın gibi sarı maddeler* bakımından da durum, mavi renkli eşyalardakinin, aynıdır. Nazarda, sarı saçlılarda mevcut olduğuna inanılan tehlike, yine sihirin temas prensibine göre, *taşınan sarı renkli maddeye intikal ederek*, ilgili kimseye zarar verememektedir.

Koruyucu maddelerden bazılarının *yedi tane* olarak nazarlığa girdiğini veya bu gibi maddeler üzerine *yedi defa dua* edildiğini görmekteyiz. Bu sayılar, biraz aşağıdaki çalışmalarımızda anlatılacağı üzere, birer sihir rakkamdan başka bir şey değildir.

Nazarda engel madde olarak kullanılan çocuk kakasının, sarı rengi dolayısıyla, pratiklere girmiş olduğunu sanıyoruz.

Bebeklerin kocakarılarla yalattırılmalarının esasını, onları, başka bir kimseye ait unsurla korumak düşüncesi teşkil etmektedir. Temas prensibine göre, öldürücü kudret, çocukla değil, *tükrük* dolayısıyla tükrüğün sahibi olan kocakarı ile temasa geçmektedir. Kocakarı ise, nazardan müteessir olmayacak bir kimsedir. Bu sebeple, ona herhangi bir tehlike gelmemektedir.

Tütsüleme de durum aynıdır.

4. Nazar değmemesi için bebek okutulur; bebeğin odasına giren kimse: — "*Tu maşallah, fetebarekallah*" der. Bebeğin alınına *elif* çekilir.

Dua okumak veya dinsel amaçla çocuğun vücuduna harf çekmek suretiyle, nazarın bebeğe etki yapmaması sağlanmak istenmektedir. Böylece, esas öldürücü kudreti zararsız hale getirmek olan ve sihrin temas prensibine göre işliyen bir mekanizmada karşımıza, bir defa daha, dinsel unsurlar çıkmaktadır. Bu durum, halkın dini, sihrisel bir unsur gibi kullanmakta mahsur görmediğini göstermiş olmaktadır. Demek oluyor ki, topluluk, kendisinde şu veya bu şekilde kuvvet gördüğü unsurlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan, bunlardan arzu ettiği yolda istifade etmektedir.

Nazar kudretini işlemez hale getirmek üzere alınan tedbirler, doğrudan doğruya bebeğin üzerine tatbik edildikleri gibi bebeğin odasında, kapısında da tatbik edilmektedirler. Bütün korunma tedbirleri ilgililerin dışında yapılmaktadır.

II. *Kudret menbaı ile ilgili olanlar:* Bu çeşit pratikler çok az sayıdadır. İki esas üzerine kurulmuş oldukları görülmektedir.

1. *Bebeğe nazarı değmiş olan kimseyi bulmak,*
2. *Bu kimsede var olduğu sanılan nazar kudretini yok etmek.*

Demek oluyor ki, bu gibi pratiklerin, birbirinden bağımsız iki fonksiyonu vardır. Bazan bu iki fonksiyon, başka başka pratiklerle yerine getirilmektedir.

Bu hususta verilen ilk örnekte, şüphelenilen şahıs sayısınca *pamuk*'tan leblebi büyüklüğünde yuvarlacıklar hazırlanmaktadır. Her bir pamuk yuvarlacık şüpheli bir şahıs temsil etmektedir. İkinci iş olarak, bu pamuk parçalarından herbiri bir şahıs tarafından bükülmeğe başlanır. Bu sırada orada hazır bulunanlardan biri, pamuk bükene:

— "*Ne büküyorsun*" diye sorar. Muhatabı:

— "*Düşmanın dilini*" der.

Bu pratikte, meydana gelmesi arzu edilen olayın, bir taklidi yapılmaktadır. Düşmanda olması istenen olay dilinin burulmasıdır. Bu sonucu sağlamak amacıyla yapılan işlem ise, Düşmanı temsil eden pamuk yuvarlacığının burulmasıdır. Bu pratiği bir formülle göstermek istediğimiz takdirde, şu şekli elde ederiz:

P_1 (Pratik) = *pamuğu burmak* + *nazarı yoketmek*.

Pratikte kullanılmakta olan pamuğun, herhangi bir kudreti mevcut değildir. Düşman, pamukta olduğu sanılan herhangi bir özellik sebebi ile yokedilmemektedir. Burada pamuk, bir amaca ulaşmak üzere, kendisinden istifade edilen bir *Araçtan* başka bir şey değildir. Çünkü, pamuk eller arasında gayet kolay ve arzuya uygun bir şekilde burulabilmektedir. Böyle bir hassa kâğıtta da olsa idi kâğıt, aynı maksat için kullanılacaktı. Pratikte önemli olan husus, *Burma işlemidir*. O halde pratik:

$$P_1 = \text{Burmak} + \text{nazarı yoketme} \text{ şeklinde gösterilebilir.}$$

Demek oluyor ki, pratik dolayısıyla yapılan burma hareketinin, yani taklit olayının, nazar edene intikal ederek, onun dilini buracağına inanılmaktadır. Bu duruma göre, pratikteki burma işleminin hakiki gayesi olan taklit olayını, formüldeki yerine koyacak olursak:

$$P_1 = \text{taklit} + \text{yoketme} \text{ şeklini elde ederiz.}$$

Halbuki bir olayın küçük bir taklidini yapmak suretiyle, onu arzuya göre tekrar meydana getirme işlemi, sihrin ikinci temel prensibidir. Şu halde üzerinde durduğumuz pratik, sihrin taklit prensibine göre işlemektedir. Yani bebeğe nazarı degen kimse, sihir yoluyla bulunmakta ve yine sihir yoluyla cezalandırılmaktadır. Hakikatte, cezalandırılan o şahıs olmayıp, o şahsın dilinde mevcut olduğuna inanılan öldürücü kuvvettir.

Üzerinde çalışmakta olduğumuz pratik, bu kadarla da bilmemektedir. Burulan pamuk daha sonra ateşe atılmaktadır. Burada ise, ikinci bir işlemin, yani *yakmak ameliyesinin*, yürürlükte olduğunu görmekteyiz. Böylece, dili burulan kimse, bu defa da yakılmak istenmektedir. Pratiğin bu kısmı:

$$P_2 = \text{Takmak} + \text{nazarı yoketmektir.}$$

Burada da yakmak işlemi ile yapılan bir taklit mevcut olduğundan formül,

$P_2 = \text{Taklit} + \text{nazarı yoketmek}$ olacaktır. Bu durum karşısında esas formül ise,

$$P = (\text{Burmak} + \text{yakmak}) + \text{nazarı yoketmek,}$$

$$P = (\text{Taklit} + \text{taklit}) + \text{nazarı yoketmek} \text{ ve nihayet,}$$

$$P = \text{Taklit} + \text{nazarı yoketmek} \text{ olacaktır.}$$

Demek oluyor ki, bu pratikte iki taklit olayı vardır. Fakat, mesele henüz bitmiş değildir. Bu pratik işlemeğe başlar başlamaz, yani taklide geçilir geçilmez, bazı sözler de söylenmektedir. Bu sözler doğrudan doğruya taklit ile ilgilidir:

— *Ne buruyorsun?*

— *Düşmanın dilini...*

Görülüyor ki, pratiğin bükme kısmı iki unsurdan ibarettir:

a) *Hareket,*

b) *Sözler.*

O halde, pratiğin esas formülü:

$P = (\text{Burmak} + \text{yakmak} + \text{sözler}) + \text{nazarı yoketme'dir}$. Pratik *taklit prensibine* göre işlediğine göre, formül aşağıdaki şekli alacaktır:

$$P = (\text{Taklit} + \text{sözler}) + \text{nazarı yoketme.}$$

Görülüyor ki, buradaki sözler, taklit işlemini kuvvetlendirmek amacını gütmekte ve taklit olayındaki sessizliği ortadan kaldırarak, pratikteki amacı bütün çıplaklığıyla açığa çıkarmaktadır. Böylece, bu pratikteki hedefin, bir olayın taklidi olduğunu daha kolay anlamaktayız.

Kudret menbaı ile ilgili olarak elimizde bir pratik daha vardır. Bu ikinci pratik, yalnız nazarı değen kimseyi bulmak hedefini gütmektedir. Peki, nazarı değen kimse, bu pratiğin esaslarına göre bulundu, daha sonra ne olacaktır? Şüphesiz öldürücü kudretin işlemez hale gelmesi için, bir önceki pratikte yapılan işlemlere benzer tatbikatlara geçilecektir. Böyle bir durumu pratikte göremediğimize göre, bu hususta başka bir pratikten istifade edilecektir.

Şimdi, biraz da sırf nazar edeni bulmağa yarıyan pratik üzerinde duralım. *Kendilerinden şüphelenilen kimselerin ismi söylenirken, zeytinyağlı parmak bir kâğıda basılmaktadır. Neticede, bu kâğıt üzerine parmakla sürülen zeytin yağı izlerine bakılır. Bu izlerden hangisi daha çok etrafına dağılmışsa, bu ize ait şahsın, bebeğe nazarı değmiş olduğu kabul edilir.* Burada pratik:

$P = (\text{Zeytin yağı parmakla basmak} \mp \text{isim söylemek}) + \text{dağılmak}$ şeklindedir. Yalnız, bu pratik bir defa değil, şüphelenilen şahıs kadar tekrar edilmektedir.

İncelememizi kolaylaştırmak amacıyla, üzerinde durduğumuz pratiğin,

a) "*Zeytin yağı parmakla basmak*" kısmını *basamak* kelimesi;

b) "*İsim söylemek*" kısmını, her pratiğe göre değişen ismi ifade etmek üzere *birer harf*;

c) "*Dağılmak*" kısmını, yine her pratikte zeytin yağının dağılışı nisbetini anlatabilecek *birer rakam* ile gösterdiğimiz taktirde, aşağıdaki şekilleri elde ederiz:

$$\begin{aligned} P_1 &= (\text{Basmak} + A) + (1) \\ P_2 &= (\text{Basmak} + B) + (2), \\ P_3 &= (\text{Basmak} + C) + (3), \\ P_4 &= (\text{Basmak} + D) + (2), \\ P_5 &= (\text{Basmak} + E) + (2), \\ P_6 &= (\text{Basmak} + F) + (2), \\ P_7 &= (\text{Basmak} + G) + (1), \\ P_8 &= (\text{Basmak} + H) + (3), \\ P_9 &= (\text{Basmak} + I) + (4), \\ P_{10} &= (\text{Basmak} + K) + (1), \\ P_{11} &= (\text{Basmak} + L) + (5). \end{aligned}$$

Yukarıdaki pratiklerden yalnız (P_{11}) işliyebilmektedir. Çünkü, burada (5) rakamı ile gösterilen zeytin yağı en fazla dağılmıştır. O halde, (L) isimli kimse, bebeğe nazarı değmiş olan şahıstır.

(P₁₁) pratiğinde, pratiğin işlemesini sağlayan esas unsur, *isim söylemek* işlemidir. (A) dan başlamak üzere şüpheli addedilen kimselerin isimleri söylenmiştir. (P₁₁) pratiğine gelinceye kadar, hiçbir pratikte hareket olmamıştır. Çünkü, bu pratikte söylenen (L) ismi, esas suçlu olan kimsenin ismidir. Bu suretle, (L) ismi ile suçlu arasında bir temas kurulmuş olmaktadır. İsim, her ferdin uzuvlarından biri gibidir. Aralarında daimi bir temas vardır. Böylece, pratikte isim söylenmekle, bu isimle aralarında daimi bir bağ bulunan, şahısla da temasa geçilmiş olmaktadır. Bu münasebeti belirtmek üzere yağ, diğer pratik-tekilere nazaran, etrafa daha geniş ölçüde dağılmaktadır. *Kısaca, üzerinde durduğumuz pratik temas prensibine göre işlemektedir.* Yani, burada da işler, sihir yoluyla yerine getirilmektedir. O halde formül,

$$P = \text{Temas} + \text{dağılmak} \text{ şeklinde olacaktır.}$$

İü. *Kudret Menbaı-Muhatap ile ilgili olanlar:* Alınan bütün tedbirlere rağmen lohusa ile bebeğine nazar değecek olursa, aşağıda gösterilmiş olan *sağaltma şekillerine* müracaat edilir:

1. *Tuz patlatma,*
2. *Kurşun dökme,*
3. *Tütsüleme,*
4. *Kırklama,*
5. *Su içirme,*
6. *Su dökme,*
7. *Okutma.*

1. *Tuz patlatma:* Bu tedavinin iki temel üzerine kurulduğunu görmekteyiz:

- a) *hareket kısmı,*
- b) *söz kısmı.*

a) *Hareket kısmı:* *Bu kısmın esasını, meydana getirilen patlamanın, bebeğe nazarı değen kimsenin gözüne iletilmesi fikri teşkil etmektedir.* Tuzun patlamasıyla, ilgili şahsın da gözü patlıyacak ve böylece bebeği hasta eden nazar kudreti ortadan kalkacaktır. O halde pratik,

$P = \text{Tuz patlatmak} + \text{nazar edenin gözü}$ şeklinde olacaktır. Pratiği, biraz daha sadeleştirecek olursak,

$P = \text{Patlatmak} + \text{göz}$ formülünü elde ederiz. Pratiğin ikinci kısmında, nazar edeni, daha doğrusu nazar kudretini, temsil eden gözün patlaması için pratiğin birinci kısmının işlemesi yani *patlama işinin* olması şarttır. Patlama, düşmanın gözünü patlatmak amacıyla yapılan bir işlemden başka bir şey değildir. *Bu işlem ise, gözde meydana gelmesi arzu edilen patlamanın, basit bir taklidi.* Demek oluyor ki, pratiğin birinci kısmındaki patlama, aksini nazar edenin gözünde bularak, o gözde var olduğuna inanılan nazar kudretini yok etmektedir. Bu duruma göre formüller şu şekilde olacaktır:

- P = *Patlamak* + *göz*,
 P = *Patlama taklidi* + *göz*,
 P = *Taklit* + *göz*,
 P = *Taklit* + *nazar kudreti*.

Bu netice, tuz patlama tedavisinin esasını, temas prensibine dayanan Magie'nin teşkil ettiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Bu pratikte kullanılmakta olan *tuz, tava, örtü, tas, elek* gibi eşyalar, patlamayı meydana getiren araçlardan başka bir şey değildir. *Kısaca, bunlar, üzerlerinde patlama temsiline oynandığı ortamdır.* Çok defa ateşe tuz atmak suretiyle aynı sonuç elde edilmek istenir. Şu halde, tuz patlatmak yoluyla yapılan nazar sağaltmasında kullanılan madde ve araçlardan hiçbiri - bu arada tuz bile - nazar kudretini yoketmek bakımından herhangi bir kuvvete sahip değildir. *Pratik, yalnız ve yalnız temsili bir olay üzerine kurulmuştur. Kötülük menbaı olan nazarı yok eden işte, bu küçük patlatma temsidir.*

İşin enteresan tarafı, hastanın vücudunun herhangi bir işleme tabi tutulmamasıdır. Her ne kadar sağlatma, nazar değen kimsenin yakın çevresi ve hattâ vücudu üzerinde cereyan eder gibi görünüyorsa da, olayın asıl hedefi, nazar edenin gözüdür.

Aynı zamanda, bu pratikte nazarı değen kimsenin önceden tesbiti gibi bir durum mevcut değildir. Pratikteki işlem, otomatik bir şekilde nazar edene geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız pratiğin bu ikili kimliği - hem nazar edeni bulması, hem de ona etki yapması - yaşının bir hayli ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Gelişmiş pratiklerde, buluculuk ve etki ayrı ayrı unsur ve işlemlerle yapılmaktadır.

b) *Söz kısmı:* Tuz patlatma yoluyla yapılan bu nazar sağaltma pratiğinde tesbit ettiğimiz husus yalnız, sihiri meydana getiren hareketler değildir. Bu hareketlerin yanında bazı sözler de söylenmektedir. Bu sözlerin pratikte yeri nedir? Bu soruya cevap vermek için, sözlü bir şekilde işletilen pratiğin formülünü tesbit edelim:

$$P = (\text{Hareket} + \text{sözler}) + \text{göz.}$$

Bu formül, hareketlerde olduğu gibi, sözlerin de gözü hedef tuttuğunu göstermektedir. Sözlerin esasım iki kişi arasında geçen bir konuşma teşkil etmektedir. Konuşma, sorulu cevaplıdır:

- *Ne istiyorsun?*
- *Çocuğa gözedenlerin gözlerini patlatıyorum.*

Böylece, pratik dolayısıyla yapılmak istenen esas işlemin, ne olduğunu anlıyoruz: gözedenlerin gözlerini patlatma... Fakat, sözlü formül, pratiğimizdeki patlatma işinde bilfiil vazife görmemektedir. Sadece, yapılan hareketin ne olduğunu anlatmağa çalışmaktadır. Pratiğin hareket kısmının gayesinin ise, patlatma dolayısıyla meydana getirilmek istenen bir taklit olayı olduğunu biliyoruz. Bu duruma göre, pratiğin genel formülü:

$P = (Taklit + sözler) + göz$ şeklindedir.

Yukarıdaki formülün de açık bir şekilde gösterdiği gibi, hareketler, amaca ulaşmak için, belirli bir kaidenin arzu ettiği şekli alırken, sözler olduğu gibi durmaktadır. Şu halde sözler, istenilen sonuca varmak üzere vazife görmekten ziyade, bu hususta vazife görenlere yardım etmekten başka hiçbir işe yaramamaktadırlar. Bu sözler söylenirse dahi pratik, sihrin taklit prensibine göre işliyecekti. *Demek oluyor ki, sözlü formül pratiğe, onu biraz daha kuvvetlendirmek üzere, sonradan girmiştir.*

Diğer taraftan, bu pratiğin vazife görebilmesi için (3) defa tekrar edilmesinin şart olduğunu görmekteyiz. Böylece, sözlü formülden sonra pratiğin etkisi sayıya, bağlanmak suretiyle, daha güç işler fakat o oranda güvenilir bir hale girmektedir. Peki, pratik neden 3 defa tekrarlanıyor da, örneğin, 2 veya 6 defa tekrarlanmıyor? *Etnolojide sihrin malı olmuş bazı rakamlar vardır: 3,4,7,40,41 gibi...* Bu sebeple, birçok pratiklerde bu gibi sayılar vazife almaktadır.

Demek oluyor ki, tuz pratiği, işleme bakımından,

$P_1 = (Taklit + Söz + göz)$ bünyesini gösterirken, etki bakımından,

$P_2 = Taklit + göz$ özelliğindedir. *Yani bu pratik, sihrin temas prensibine göre vazife görmektedir.*

2. Kurşun dökme: Bu sağaltma da, tuz patlatmada olduğu gibi, iki kısımdan meydana gelmiştir:

a) hareket kısmı,

b) söz kısmı.

a) *Hareket kısmı:* Burada, dökülen kurşun yardımıyla nazar edenin gözü daha doğrusu nazar edendeki *nazar kudreti* yok edilmek istenmektedir. O halde, pratiğin bu kısmının formülü:

$P_1 = Kurşun dökme + göz$ olacaktır.

Pratikte, dökülen kurşun üzerinde meydana gelen çıkıntılar, sivrilik derecelerine göre, nazar edenin gözünü çıkararak, nazar kudretini yok etmektedir. Nazar kudreti yok olunca da, hastalığı meydana getiren sebep ortadan kalkacağı için, hasta iyi olmaktadır. Demek oluyor ki, kurşun dökmekten maksat, düşmanın gözünü çıkaracak sivrilikleri meydana getirmektir. *Yani, pratiğin hareket kısmı, gözü çıkarmak taklidinden başka bir şey değildir.* O halde hareket kısmı ile ilgili formül:

$P_1 = Taklit + göz$ şeklinde olacaktır.

Pratiğin bu kısmında yapılan göz çıkarma taklidi, aksini nazar edenin gözünde bulurken, nazar kudretini yoketmektedir.

Yalnız, bu pratikte varılan sonuç, tuz patlamada olduğu kadar kesin değildir. Çünkü, kurşun pratiğinin işlemesi, kurşun üzerinde çok sayıda sivri çıkıntıların meydana gelmesine bağlıdır. Fakat, bu çıkıntıları meydana getirmek, her zaman için, mümkün değildir. Kurşun döküldüğü zaman kütlük gösterecek olursa, maji prensibi işliyemeyeceğinden, pratik istenilen faydayı sağlayama-

maktadır. Bu mahsuru ortadan kaldırmak ve pratiği daha güvenilir bir hale getirmek amacıyla, pratik 3 kere tekrar edilmektedir. Bilindiği üzere, buradaki üç rakamı sihri bir esastan gelmektedir.

b) *Sözlü kısım* : Kurşun dökülürken izinli,

— *Benim elim değil, Fatma anamızın eli* demektedir. Şu halde, pratiğin sözlü kısmının formülü,

$$P_2 = \text{Sözler} + \text{göz şeklinde olacaktır.}$$

Sözlü kısımda adı geçen, *Fatma ana*, Hazreti Muhammed'in kızıdır. Fatma Ananın eli tabiriyle kurşundaki sivrilikler kastedilmektedir. *Benim Elim değil Fatma anamızın eli* hitabıyla ise, düşmanın gözünü çıkarmanın aslında izinlinin eli olmayıp Fatma ananın eli olduğu anlatılmak istenmektedir. Halbuki, esasında nazar edenin gözünü çıkararak kurşundaki sivriliklerdir. O halde, pratikteki sözler, kurşun dökmek işlemini kuvvetlendirmek amacıyla, pratiğe girmiş bulunmaktadır. Bu duruma göre, pratiğin genel formülü şudur:

$$P = (\text{Taklit} + \text{sözler}) + \text{göz.}$$

Diğer taraftan, sihrin taklit prensibine göre kurulmuş ve işlemekte olan bu pratiğe, Fatma Ana dolayısıyla dinsel unsurların nüfuz etmeğe başladığını görüyoruz. Bu suretle, pratik sihri bir esasa göre işlerken, dinsel elemanlardan da istifade etmektedir. Bu taktirde pratik formülü,

$$P = (\text{Sihri prensip} + \text{dinsel unsur}) + \text{göz şeklinde ifade edilebilecektir.}$$

Tesbit etmiş olduğumuz bu vaziyet,, sihri olaylara, dinin zamanla nasıl etki yapmakta olduğunu bize açık bir şekilde göstermektedir.

Bütün bu değişikliklere rağmen, üzerinde çalışmakta olduğumuz pratikte, işleme bakımından henüz hissedilir bir değişme olmamıştır. Pratik, sözlü kısım olmasa da, vazife görecek durumdadır. Hattâ, sözlü kısımdan herhangi bir destek görmeksizin de işliyebilmektedir. *Demek oluyor ki, bu pratik doğuşunda tamamen kurşun dökmek ile ilgili hareketlerden meydana gelmiştir.* Bu duruma, göre, pratiğin son ve esas formülü aşağıdaki gösterildiği gibidir:

$$P = \text{Taklit} + \text{göz.}$$

Kurşun dökme pratiğinin, tuz pratiğine nazaran, çözümlenmesi gereken daha birkaç özelliği vardır:

Bu pratikte, kurşun dökme işini herkes yapamamaktadır. Bunun için önce *kadın*, sonra *izinli* ve *ocaklı* olmak gerekmektedir. Şu halde, pratiği, her önüne gelen işletememektedir. Böylece, kurşun dökmek işlemiyle çalıştırılmak istenen sihrin taklit prensibi boyunduruğa alınmış bulunmaktadır. *Bu hal, sihirde belli bir sınıfın türemesine sebep olmuştur. Zamanla, sihir âlemini eline geçiren bu sınıf, ona, dolayısıyla cemiyete hükmetmek yolunu bulmuştur.* Neticede, sihir ile ilişkili hususlarda şahsi değerler yer almağa başlıyor. Nitekim, üzerinde çalıştığımız pratiğe Fatma Ana motifi giriyor.

Kur'an hariç olmak üzere, pratiğe giren tava, su tası, peştemal, kurşun, ayna, ekmek ve su gibi unsurlardan hiçbirini, kendilerinde var olduklarına inanılan kuvvet dolayısıyla, pratikte görev almış değillerdir. Bunların hepsi, bir taklit olayını sağlamak amacıyla, bir araya getirilmişlerdir. Hattâ, pratikte esas rolü oynayan kurşunun dahi, kendisine öz herhangi bir kuvveti yoktur. O, düşmanın gözünü çıkarmağa yarayacak sivrilikleri meydana getirmekle ödevlidir. Şüphesiz, bu pratiğin ilk şeklinde yalnız kurşun ile su vardı. Zamanla buna, ilgili cemiyetin inançlarına göre peştemal, tava, ayna, ekmek gibi elemanlar girdi. Ekmek sadakayı, ters çevrilmiş ayna gizliliği temsil etmektedir. Kuran'a gelince, pratiğin ikinci kısmını teşkil eden sözlü formüllerden sonra pratiğe girmiş olan dinsel bir maddedir. Halk, Kur'anda kuvvet gördüğü için, pratiğe sokmuştur. Fakat, pratik aslında belirli bir prensibe göre vazife görmektedir. Bu durum, bir defa daha, dinin, sihre müdahalesinin diğer bir örneğini vermesi bakımından önemlidir. Böylece, bir pratiğin, asli fonksiyonunu nasıl kaybetmekte olduğunu canlı bir şekilde takip edebilmekteyiz.

Bu pratik de ikili vazife görmektedir:

- a) *Nazar edeni arayıp bulmak,*
- b) *Nazar kudetini yoketmek.*

Pratiğin 3 kere tekrarlanması ise, sihri bir muameleden başka bir şey değildir.

Pratikte vazife almış olan suyun, dört yol ağzına dökülmesi, ekmeğin köpeklere verilmesi yine sihri birer olaydır. Yapılan sağaltma esnasında elekteki maddeler, çocukla temasa gelmektedir. Bu suretle, çocukla bu maddeler arasında sihri bir bağ kurulmuş olmaktadır. Bu sebeple, bu maddeleri ellerine geçirecek olan kimseler, çocuğa kötülük yapmak istedikleri taktirde, hiçbir zorlukla karşılaşmayacaklardır. Çünkü, çocukla aralarında bulunan bağ sebebi ile, bu maddeler üzerine yapılacak olan kötü etkiler, aksini çocukta bularak onun tekrar hastalanmasına ve hattâ ölümüne sebep olacaktır. O halde, her ne olursa olsun adı geçen maddelerin rastgele bir yere atılmamaları lâzımdır. *Ekmek, köpeğe yedirilmek suretiyle kötü etkilerden uzak tutulduğu gibi,* sadaka olarak da vazife görmektedir. Su ise, dört yol ağzına dökülmektedir. Bu pratikte dört yol ağzı motifi, içinde her şeyin kaybolmağa mahkûm olduğu bir meçhuller diyarını temsil etmektedir. Su, böyle bir yere dökülmekle, izi kaybedilmiş olmaktadır. Bu sebeple, kötü kuvvetler, bilhassa çocuğu hasta yapmış olan nazar kudreti, ona kötülük yapma imkânından mahrum bırakılmaktadırlar. Kur'an, ayna ve eleğin yukarıdaki işlemlere benzer muamelelere tutulmalarına lüzum yoktur. Çünkü, bunlar herhangi bir yere atılmayıp evlerde ihtimamla saklanacaklardır.

Çocuğun vücudunun muhtelif kısımlarına, pratikte işleme girmiş olan sudan sürülmesi şekline gelince, bu da sihri bir işlemdir. Çünkü, kurşun dökme pratiğinin bir sonucu olarak çocuk hastalıktan kurtulmuş, bulunmaktadır. Bu sebeple, elekteki su da şifalı bir özellik kazanmıştır.

3. *Tütsüleme: Bu çeşit sağaltmaların esasını herhangi bir maddeyi ateşte yakmak veya hastayı meydana gelen duman ile temasa getirmek işlemleri teşkil eder.*

Tütsüleme de iki kısımdan ibarettir:

- a) *Hareket kısmı,*
- b) *Sözlü kısım.*

a) *Hareket kısmı:* İlgili pratiklerin hareket kısımları iki esastan kurulmuştur:

- a₁) *Yakma,*
- b₁) *Tütsü meydana getirme.*

a₁) *Yakma:* Bu durumu pratiklerde açık bir şekilde görememekteyiz. Bunun için çok dikkatli bir mesaiye girişmek gerekmektedir.

Tütsüleme ile ilişkili pratiklerin hepsinde yakma işlemi müşterektir. Acaba, ateş, tütsü yapılmak amacıyla mı meydana getirilmektedir? Yoksa pratiklerde görülen tütsüleme işlemleri, ateş yakma pratiğinin bir sonucu mudur? *Biz, pratiklerin önce, yakma işlemi sonunda doğduğu kanısındayız. Zamanla pratiğe tütsüleme şekli girerek, pratiğin ilk şeklinin kaybolmasına sebep olmuştur. Demek oluyor ki, ateş yakmak, tek başına nazarı sağaltmağa yetmekteydi. Bu tip pratiklerin formülü:*

$$P_1 = \text{Ateş yakmak} + \text{göz'dür.}$$

Buradaki yakmak işlemi, nazar kudretinin yakılmasının küçük ölçüde bir taklidinden başka bir şey değildir. Bu duruma göre, ateş yakmakla, düşmanın gözünde olduğuna inanılan nazar kudreti yakılmak istenmektedir. Bu düşüncelere göre yukarıdaki formül,

$P_1 = \text{Taklit} + \text{göz}$ olacaktır. *Bu sonuç, yakmak işleminin, sihirin taklit prensibine göre işlediğini, bize, açık şekilde anlatmaktadır.*

b₁) *Tütsüleme:* Pratiklerdeki yakma işlemi, olduğu yerde bırakılmamaktadır. Bu pratiklerde ateşe aşağıda gösterilen maddeler atılmaktadır:

Üzerlik, çörekotu, çocuğa nazarının değmiş olduğu kabul edilen şahsın evinden çalınan bulaşık bezi, kapı, yongası, üç yol yağzından toplanan çöp.

O halde, tütsüleme pratiklerinin formülü,

$$P_2 = \text{Tütsü yapmak} + \text{göz şeklinde olacaktır.}$$

Çocuğu tütsüye tutmaktan maksat, onu meydana gelen duman ile temasa getirmektir. Demek oluyor ki, çocuk, tütsü dolayısıyla Üzerlik, çörekotu, bez, yonga ve çöp ile temasa gelmektedir. Çünkü, duman, bu maddelerden birine veya birkaçına aittir. Acaba, neden çocuk yukarıdaki maddelerle temasa getirilmektedir?

Üzerlik ile çörekotu, birçok sihiri işlemlere giren iki sihiri unsurdur. Bunlar, girdikleri pratiklerde yalnız yardımcı bir eleman olarak değil, bazan kötülük menbalarına karşı kudret menbaı görevini de görürler. Üzerlik veya çörekotu ile dumanları vasıtasıyla karşılaşan hasta, hastalıktan arınmış olmaktadır.

Çalınan yonga ile bez de herhangi bir kudretin bulunduğunu düşünmek mümkün değildir. Bu iki madde, ait oldukları şahısla daimi bir temas halinde

olduklarından - o şahsın âdete kolu, gözü, saçı, tırnağı gibi — o şahsa ait birer uzun haline gelmişlerdir. Bunların yakılması demek, ilgili şahsın dolayısıyla o şahıstaki nazar kudretinin yakılması demektir. İşte hasta, duman vasıtasıyla zararsız bir hale getirilen nazar kudreti ile temasa geçmiş olmaktadır.

Çöpe gelince, burada göze batacak herhangi bir özellik mevcut değildir. Yalnız, *üç yol ağzından* getirilmeleri ve çöp oluşları dolayısıyla meçhuller diyarının bütün kötülüklerini de taşımaktadırlar. Tabii, bu arada, nazar edene ait maddeler de bunlar arasında olacaktır. Şu halde, ateşte yanan yalnız çöpler olmayıp, adı geçen şahsa ait kötü hususlardır.

Tütsüleme dolayısıyla yapılan işlemlerde, hasta, ya sağaltıcı kudret menbaı (çörekotu, üzerlik) ile veya nazarı degen kimseye ait olan yahut ait olduğu sanılan maddelerin yanmalarından doğan kötülükten arınmış dumanları ile temasa gelmek suretiyle şifa bulmaktadır. Demek oluyor ki, burada, *sikirin temas prensibi işlemektedir*. Şu halde, tütsüleme pratiklerinin formülü aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$P_2 = \text{Temas} + \text{göz.}$$

Çöplerden meydana gelen ateşin suda söndürülmesi ve bu sönen kısımların akar suya atılmaları ile esas pratik, biraz daha emniyet altına alınmaktadır. Bu suretle, iyileşen çocukla temas halinde bulunan ateş artıkları ortadan kaldırıldığı gibi, ateşin içinde söndürüldüğü su ile çocuk temasa getirilerek hastalıktan tamamen arınmış bir vaziyete sokulmaktadır.

Pratikteki *arkaya bakmama motifine* gelince, bunun pratiğin işleyişi ile, yakın veya uzak, hiçbir ilgisi yoktur. Fakat, bu motif yerine getirilmediği takdirde, pratik bozulmaktadır. Bu usul ile, pratik daha mükemmel ve tatbiki zor bir özellik kazanmaktadır.

b) *Sözlü kısım*: Tütsüleme pratiklerinde sözlü kısım, diğer pratiklerdekine nazaran, daha geniş ve önemli bir yer tutmaktadır. Bu pratiklerin işlem kısımları, sözlü formüller arasında, adeta yok olmuş gibidir. *İşin asıl enteresan tarafı, tütsüleme pratiklerinin bazılarının hareket kısımları ile sözlü kısımları birbirlerine zıd bir çalışma gösterirler*. Pratiğin işlem kısmı, tütsüleme ile hastanın vücudunu ele alırken, sözlü kısım aşağıdaki formülle nazar edenin gözünü hedef kabul etmektedir:

— *Nazara, mazara, oğluma nazar edenin gözleri bozara...* gibi.

Halbuki, şimdiye kadar incelediğimiz pratiklerde sözlü kısım, hareket kısmını desteklemekte iken, burada kendi başına iş görmeğe kalkmakta, *bu suretle, asıl pratiğin amacı dışında iş gören ikinci bir pratik haline gelmiş bulunmaktadır*:

Hareket kısmı => bebek => göz => nazar kudreti.

Sözlü kısım => göz => nazar kudreti.

Bu durum, bu gibi pratiklerin bünyelerinde *bozulma* meydana geldiğini, zamanla bozulmanın daha da ileri gidebileceğini göstermektedir. Bu sonuç,

biraz yukarıda açıklamış olduğumuz bir kanaati desteklemektedir. Orada, tütsüleme pratiklerinin esasında *yakma pratikleri* olduğunu söylemiştik.

Diğer taraftan, tütsüleme pratiklerinde, amacın tütsüleme olmayıp çatırdama olduğu da söylenebilir. Bazı sözlü formüllerdeki *çatırdasın, patlasın* gibi sözler, bu şekilde düşünmemize sebep olmaktadır. Bu taktirde, pratiğin işlemlerini çatırdama hareketleri meydana getirecektir. Bu durum ise, tuz patlatma ve kurşun dökme pratiklerindeki aynı sonucu sağlayacaktır:

O halde ilgili formül,

$P_3 = \text{Çatırdamak} + \text{göz}$ şeklindedir. Bu da,

$P_3 = \text{Taklit} + \text{göz}$ şeklini alacaktır.

4. *Kırklama* : *Kırklama pratikleri arınma esasına dayanır.* Burada arınma su yardımıyla olmaktadır. Su, bütün dünya milletleri folklorunda temizleyici bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu gibi pratiklerde, türlü şekiller altında, su ile temasa gelen kimse, bu temasanın bir sonucu olmak üzere, taşıdığı kötülüklerden kurtulmaktadır. Bu çeşit pratikler, *ateş yakma pratikleri* gibi, çok eski bir maziye dayanmaktadır.

Kırklama pratiklerinde görülen, hastanın yıkanacağı suyun içine temizlenmiş *süpürge çöpü, ayakkabı tabanı parçası* atmak gibi motifler, bu pratiklere sonradan girmiştir. Ayakkabı parçası, çocuğa nazarı değdiği sanılan şahsa aittir. Bu parça ile sahibi arasında sihri bir bağ vardır. Ayakkabı parçası suyun içine konmakla sahibi de aynı işleme tabi tutulmuş olmaktadır. Yani taşıdığı pislik ve kötülüklerden, bu arada kötü nazar kudretinden temizlenmektedir. İşte, çocuk suyun temizleyici özelliği ile ayakkabı parçası vasıtasıyla kötülükten arınmış nazarı değen şahısla temasa gelmektedir. Neticede çocuk iyi olmaktadır.

Süpürgede de durum aynıdır. Hasta, önce su ile temasa geldiği için iyileşmektedir. Ayrıca, su, süpürge ile bir araya getirilmek suretiyle, temizlik bakımından büsbütün takviye edilmiş olmaktadır. Çünkü, halk nazarında süpürge, pislikleri temizleyen bir unsurdur.

Görülüyor ki, üzerinde durduğumuz bu pratikte, hem nazarı değen ve hem nazar değen kimseler temizlenme işlemine tabi tutulmaktadır. *Her iki işlemde de temas prensibi işlemektedir.* O halde formüller:

$P = \text{Kırklamak} + \text{göz},$

$P = \text{Temas} + \text{göz}$ şekillerinde olacaktır.

Diğer taraftan süpürge dahil bulunduğu pratikte:

— *Kefareti budur* şeklinde sözlü bir kısım vardır. Bu kısmın ilgili pratiğin çalışması ile hiçbir ilişkisi yoktur. Yalnız, pratiğe bir motif şeklinde girerek, onu daha mükemmel bir hale getirmektedir.

5. *Su içirme:* *Kırklama* pratiklerinde yıkanmak suretiyle su ile temasa geçen hasta, *su içirme pratiklerinde*, su ile içmek yoluyla temasa gelmektedir. Bu çeşit pratiklerin esası budur. Fakat zamanla bu Dratiklerde bazı değişiklikler

meydana gelmiştir. Bunlardan birinde hastaya su, herhangi bir kaptan değil de, *yazılı tas* veya *fincanlarla* içirilmektedir. Bu suretle araya yeni bir eleman sokulmuştur. Pratik, ilk şekliyle işlediğine göre, bu ikinci elemana niçin lüzum görmüştür? Bu durum bir lüzumdan ziyade bir mecburiyetin sonucudur. Ortam ile zaman, pratikler üzerine daimi bir suretle etki yapmaktadırlar. Bu arada, son zamanlarda, dinin tesirleri fazlalaşmıştır. *Üzerinde durmakta olduğumuz pratikte dualı kap kullanılışı, sihir ile din mücadelesinin başka bir örneğidir,*

Diğer bir pratikte, mevcut olan suya, 3 parça ateş atılması iki esasa dayanmaktadır:

- a) *Suya ateş atmak,*
- b) *Ateş atma işini 3 defa yapmak.*

a) *Suya ateş atmak:* Suya ateş atmakla, suyun daha fazla temizlenmesi amacı güdülmüş olsa gerektir. O halde, buradaki ateş söndürmenin, nazarı degen ile nazar degen üzerinde, herhangi bir etkisi yoktur.

b) *Ateş atma işini 3 def a yapmak:* Buradaki işlem, sihri sayı inanişına dayanmaktadır.

Su içirme pratikleri ile ilgili formüller şunlardır:

$$P = Su \text{ içirmek} + göz,$$

$$P = Temas \text{ -\} göz.$$

6. Su dökmek: Buradaki pratiğin esası, *kırlama pratiklerinde olduğu gibi, su yardımıyla nazar kudretinden temizlenme fikrine dayanmaktadır.* Arada görülen tek fark, üzerinde durduğumuz pratikte su, doğrudan doğruya çocuğun vücuduna dökülmeyip, çocuğun üzerine gerilmiş olan bir bez üzerine dökülmektedir. Bu suretle, çocuğu üşütmemek gibi yeni bir fikrin, pratik bünyesinde meydana getirmiş olduğu değişikliğe şahit oluyoruz. Son pratikte, bez vasıtasıyla çocukla temasa gelen su, ondaki kötülükleri alıp götürmektedir. Bu pratiğin formülleri aşağıdadır:

$$P = su \text{ dökmek} + göz,$$

$$P = Temas + göz.$$

7. Okutmak: *Bu kısımdaki pratiklerde, hasta dua ile tedaviye çalışılmaktadır.* Duayı tecrübeli bir hoca yaptığı gibi, çocuğun anne veya ninesi de yapabilmektedir. Bu durum karşısında şu formül tesbit edilmektedir:

$$P = Dua \text{ okumak} + göz. \text{ Bu formülün aslı ise,}$$

$P = Din + göz$ olacaktır. Burada din bir kudret menbaı olmaktadır. Çünkü kendisinde mevcut kuvvetle öldürücü kudreti yok etmektedir. O halde ilgili formül,

$$P = Dinsel \text{ kudret -\} öldürücü \text{ kudret} \text{ şeklini alacaktır.}$$

Fakat, bu dış görünüşe rağmen, işin aslı böyle değildir. Okutmak pratiklerinde ortak husus, *dua* gibi görünüyorsa da, bizi başka türlü düşündürecek

delillere sahibiz. Çünkü, bu kısımdaki pratiklerin büyük bir çoğunluğunda, duanın 7 kişi tarafından okunması, hasta çocuğun alnına tükürük sürülmesi, çocuğa 3 gün arka arkaya dua okunması, sihri formüller gibi motifler vardır. Bu motiflerin ise, *din* ile herhangi bir ilişkisi yoktur. Q halde, buradan, esasında sihri kaideye göre çalışan ilgili pratiklerin, dinin etkisi altında kalarak bazı değişikliklere uğramış oldukları sonucunu çıkarabiliriz. Bir iki okumak pratiği hariç bırakılacak olursa din, bu gibi pratiklerin bünyesini bozamamıştır.

Sonuç: *Üzerinde inceleme yaptığımız bu küçük makale bile bize, nazarın ne kadar önemli bir konu olduğunu çok açık bir şekilde göstermiş bulunmaktadır. Bir ulusun bebeğinden ihtiyarına kadar bütün fertlerinin malı olan bu olayı, tabiat kanunları kabul etmemektedir. Bugüne kadar hiçbir lâboratuvar, hiçbir aygıt nazarın vatlığını tesbit etmiş değildir. Kısaca, nazar adı verilen hadise mevcut değildir. Fakat, tabiatta mevcut olmuyan bu hadise, bütün ihtişam ve kudretiyle cemiyette yaşamaktadır. Bu konuda yapılmış olan etnolojik çalışmalar, dünya bilim âlemine, nazarın inkâr kabul etmez varlığını kesin bir şekilde, göstermiş bulunmaktadır. Bu durum, tabiatla cemiyeti birer hasım olarak karşı karşıya getirmektedir. Bunlardan birinin yok dediğine, diğeri var demektedir. Acaba, tabiat kanunları ile cemiyet kanunları arasında saptanan bu ikiliğin sebebi nedir? Bazı bilginlerin benzer konular dolayısıyla ileri sürmüş oldukları prelojik düşünce ile ilgili izah tarzını mı kabulleneceğiz? Türkiye gibi, manevî kültür belgeleri bakımından, eşsiz bir zenginliğe sahip olan memleket için, bu şekil bir görüşü benimsemek, insafsızlık olmayacak mıdır? Bu satırların yazarı, başka bir kanaattadır. O, kanaatını, bu küçük makalenin vermiş olduğu neticelere dayamaktadır.*

Makaledeki ana fikre göre, *nazar olayı* ile *karşıt nazar olayları* iki unsurun karşılıklı çalışması sonucunda meydana gelerek işlemeğe başlamaktadır. Bilindiği üzere, bu iki unsur:

1. *Psikolojik tepkiler,*
2. *Sosyal değerlerdir.*

Psikolojik tepkiler, sihirin temas ve taklit prensiplerinin faaliyet sonucudur. Hedefleri göz, dil veya muhataptır.

P Pratik= sihir (Temas veya taklit prensibi) + Göz (dil) + muhatap.

Sosyal değerlere gelince, bunlar, bu iki prensibe sarı, mavi, güzel, çirkin, yedi, dört yol ağzı, üzerlik, mercan, dua, sözlü formül gibi sayısız denebilecek özellik kazandırmak suretiyle, onları nazarın muhtelif pratikleri haline sokmaktadır.

P = (Sosyal değerler) + göz (dil) + muhatap.

O halde genel formül:

P = (Sihir + sosyal değer) + göz (dil) + muhatap'dır.

Bu formüllerin açık bir şekilde gösterdiği üzere, nazar değme olayı ile karşıt olayları, sosyal ve psikolojik kanunların bir sonucu olarak teşekkül etmişlerdir. O halde nazar, prelojik bir düşüncenin değil, psiko-sosyal hayatın yarattığı sosyal bir üründür.

Diğer taraftan, sihirin *temas* ve *taklit prensiplerine* dayanan *psikolojik tepkiler*, tabiat kanununun insandaki eseridir. İnsan bu tepkilerle beraber dünyaya gelmektedir. *Demek oluyor ki sosyal değerler, tabiat kanununa karşı dururken yine onun eserinden faydalanmaktadır. Neticede yenilen tabiattır. Çünkü, cemiyet tabiatta mevcut olmayan bir kudreti, kendi bünyesi içinde bir müessese halinde meydana getirmiş bulunmaktadır,*

Psiko-sosyal hayatımız dolayısıyla doğan ve işleyen pratiklerde, muhtelif sosyal değerleri birbirleriyle mücadele halinde görüyoruz. Bu hususta en güzel örneği *din* vermektedir.

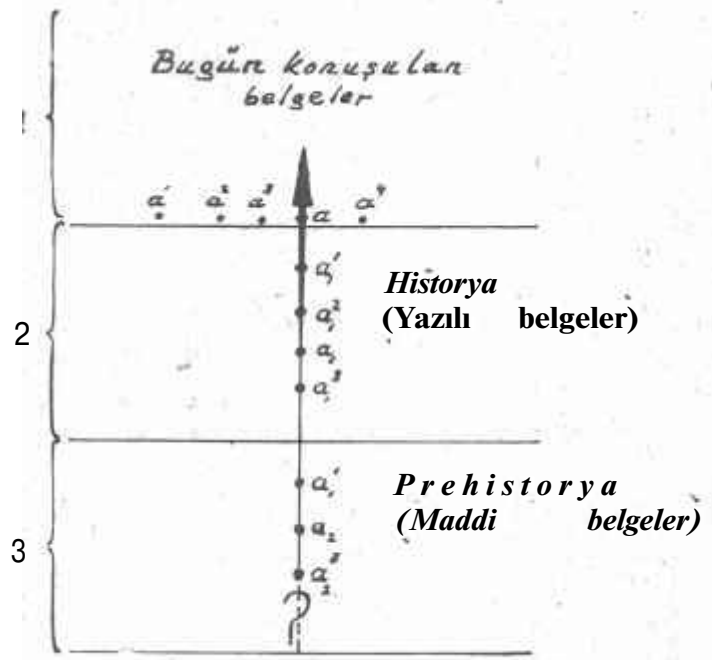
Nazar değme pratiği ile korunma ve sağaltma pratiklerinin Psiko-sosyal metodun ışığı altında vermiş olduğu neticeleri, kısa bir şekilde, aşağıdaki formüllerle gösterebiliriz :

1. P_1 (*Nazar değme pratiği*) = (*bakmak + söylemek*) + *muhatap (insan, hayvan, eşya)*.
 P_1 = *Temas prensibi + muhatap*
 P_2 = *Sihir + muhatap*
2. P_2 (*Korunma pratiği*) = (*Türlü işlemler + sosyal değerler*) + *göz (dil)*
 P_2 = (*Temas prensibi ve taklit prensibi*) + *göz (dil)*.
 P_2 = *Sihir + göz (dil)*.
3. P_3 (*Sağaltma pratiği*) = (*türlü işlemler + sosyal değerler*) + *göz (dil)*
 P_3 = (*Temas ve taklit prensibi*) + *göz (dil)*.
 P_3 = *Sihir + göz (dil)*.

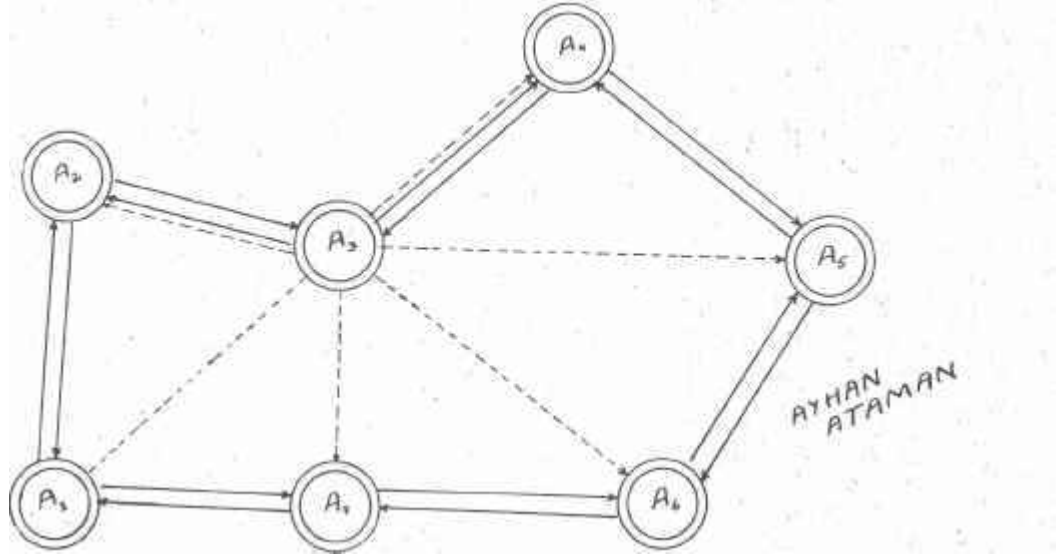
Son söz : Bir folklor müessesesi kimliğinde olan nazar, psiko-sosyal değerler sonunda doğmuştur. Halen, bu esaslar dahilinde işlemektedir.

KISALTMALAR

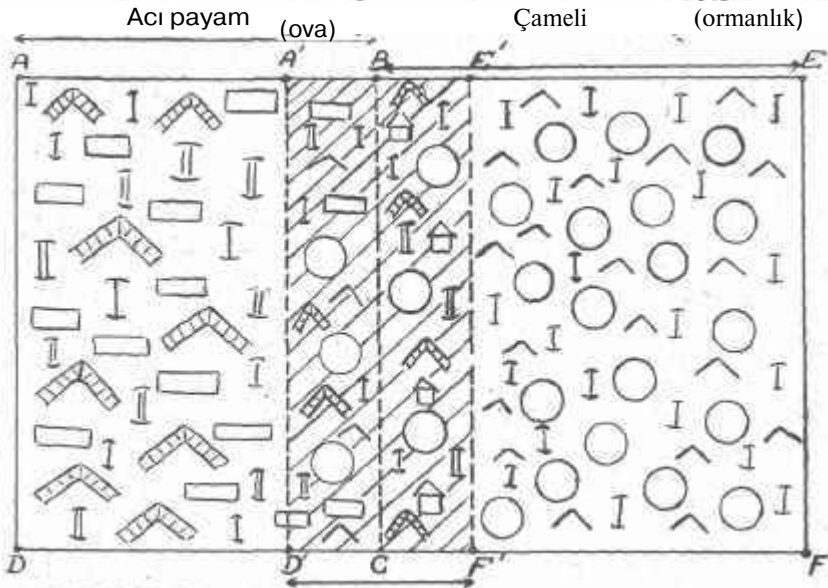
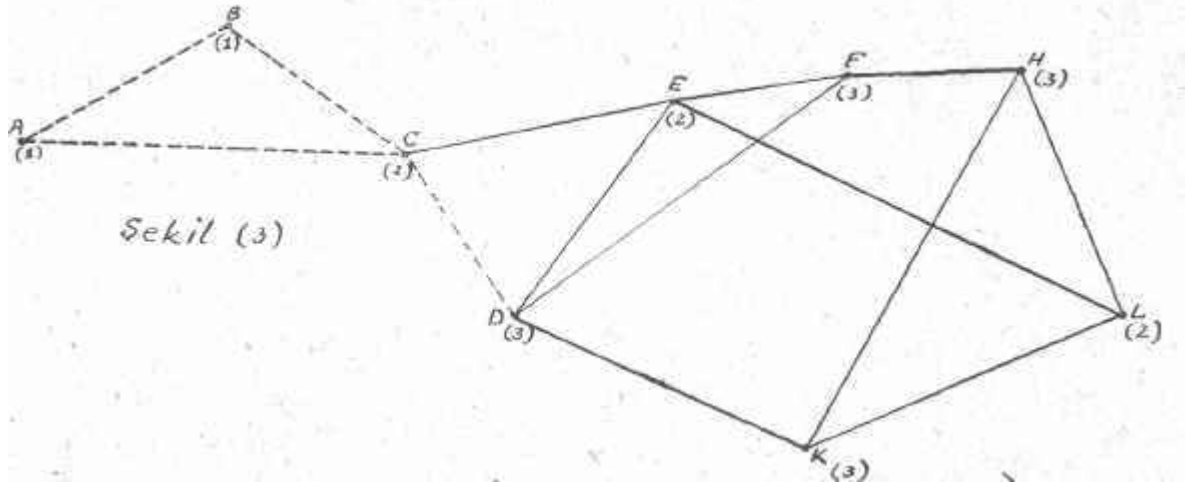
BAP	Başpınar
GED	Gediz
HAL	Halkevi
HBH	Hal Bilgisi Haberleri
TAK	Türk Akdeniz
TFA	Türk Folklor Araştırmaları
TÜY	Türk Yurdu
ÜN	Ün

Şekil(1)

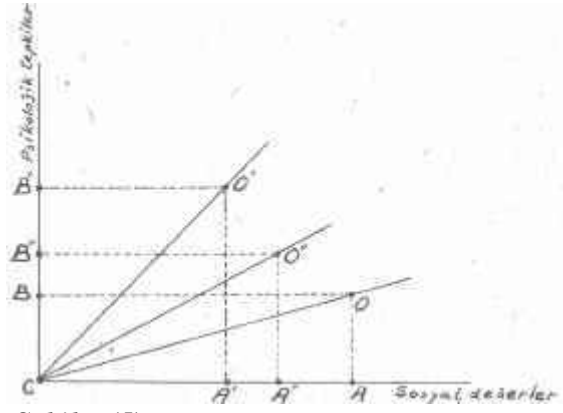

Şekil (2)

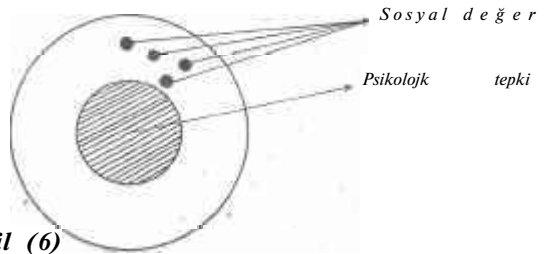
- (4) Ara temas bölgesi
- Düver evler
 -
 - Beşik kemit dam
 - Tek katlı evler
 - Katlı evler
 - Beşik ağaç dam
 - Ağaç beşik dam

AYHAN
ATAMAN

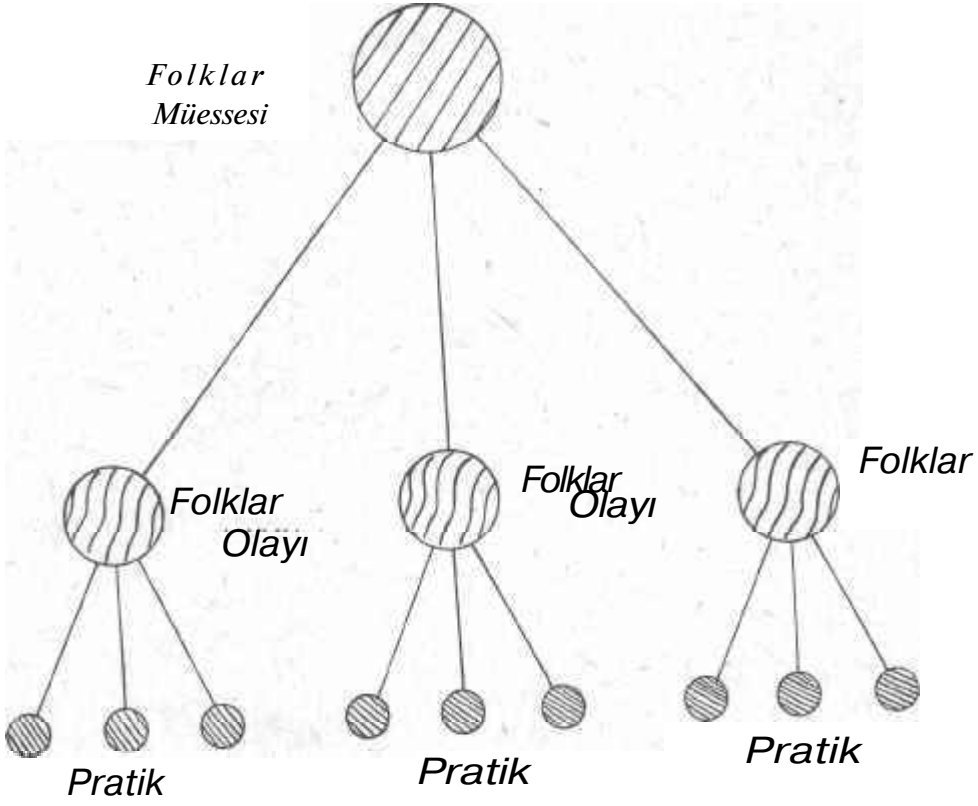

Sekil (5)

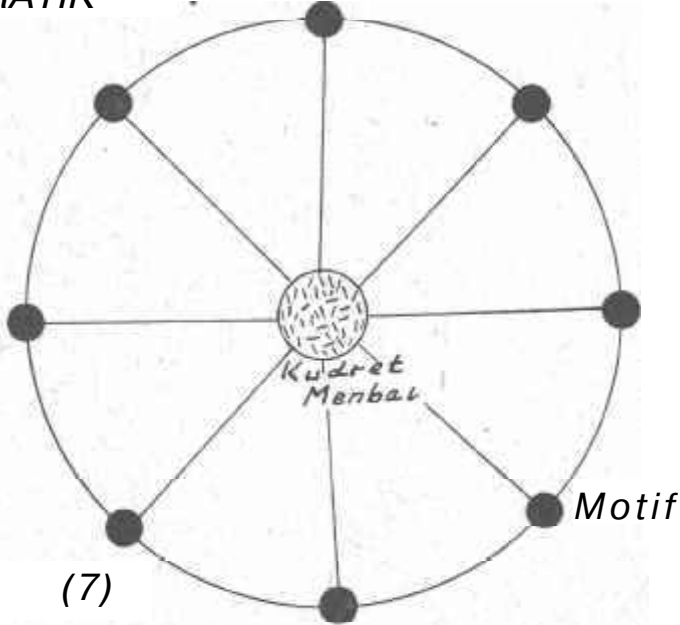
Bir pratik :

Şekil (6)

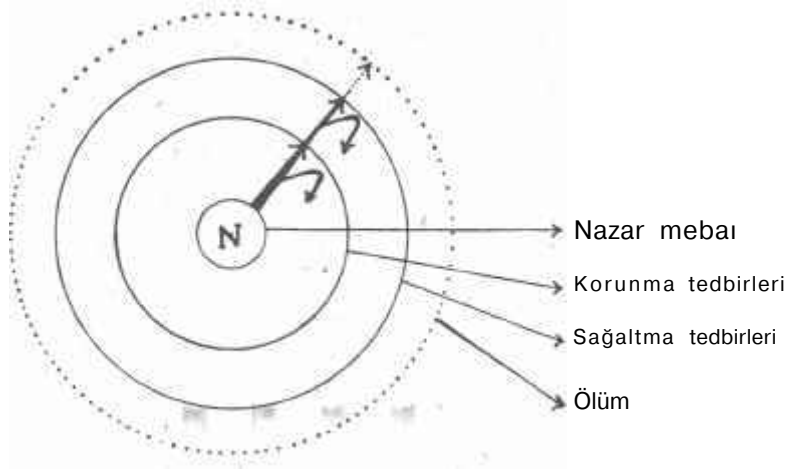
PRATİK

Şekil

(7)

AYHAN
ATAMAN

Şekil 8